

POKÁNÍ V NĚKTERÝCH BYZANTSKÝCH EUCHOLOGIÍCH

V tomto příspěvku se pokusíme přiblížit svátost pokání v byzantské tradici. Zaměříme se na starobylá řecká euchologia a také na jejich pozdější tištěná vydání. Jelikož u nás stále převládá povědomí o Cyrilu a Metodějovi a jejich misi, je stěžejní částí tohoto pojednání text jejich obřadu pokání a kanonaria.¹ Na závěr bude prezentován text současného obřadu svátosti pokání u Řeků a také text užívaný v Apoštolském exarchátu řeckokatolické církve v ČR.

Ve východní církvi z počátku nebyla svátost pokání považována za běžnou praxi náboženského života.² Pokání bylo výjimečným prostředkem k získání odpuštění pro skutečně velké či těžké hříšníky a udělovalo se veřejně.³ Mezi nejtěžší, hlavní hříchy patřily pouze *vražda, cizoložství a apostaze*. Kromě této prvotní řádné praxe pokání existovala také praxe mimořádná, která nabývala na důležitosti a konala se častěji a to soukromou formou. Mohli bychom ji zařadit jako mezistupeň křtu a pokání, mezi které patřilo přijímání heretiků (kteří do církve nikdy nepatřili) do církve a přijímání renegátů (kteří od církve odpadli).⁴

Nejstarší praxe pokání ve světských kostelích (tj. farních a katedrálních) je zaznamenána v některých řeckých euchologiích (8.-12. století). Neobsahují však žádný obřad svátosti pokání s modlitbami a rubrikami, jak je běžné například pro křest, manželství nebo svátost svěcení. Tato euchologia obsahují pouze modlitby pokání, ty však jsou zařazeny nesystematicky, rozptýleně a nezávisle na ostatních modlitbách – například po modlitbách pro nemocné⁵ nebo po modlitbě exorcismu domu zamořeného demony.⁶ Modlitby jsou určeny pro toho, kdo se zpovídá, a pro toho, kdo se kaje ze svých hříchů, činí pokání a

---

¹ Příspěvek je součástí projektu APVV-14-0029 – Cyrilské písomnictvo na Slovensku do konca 18. storočia.

² Mezi podstatná díla zabývající se pokáním v byzantské liturgii patří: Almazov, *Tajnaja ispověď*; Dmitrievskij, *Bogosluženie v Russkoj Cerkvi*, 322-352; De Meester, *Studi sui sacramenti*, 131-188; Herman, „Il più antico penitenziale greco,“ 71-127; Raes, „Formulaire grecs,“ 365-372.

³ Srov. Wagner, „Bussdisziplin,“ 251-264; Méliá, „L'acte ecclésial de la réconciliation,“ 336-348.

⁴ Barberini 336, ff. 137^v-144^v; Arranz, *Euclologio Costantinopolitano*, 259-282; Arranz, „Tradition liturgique de Constantinople,“ 75.

⁵ Barberini 336, ff. 195^r-198^r, s. 192-194; modlitby pro nemocné v tomto euchologiu jsou rovněž vloženy volně bez nějaké souvislosti a bez obřadu, a např. modlitby nad olejem pro nemocné, které bychom očekávaly na začátku, jsou jako poslední.

⁶ Arranz, *Euclologio Costantinopolitano*, 365.

je ve stavu, aby se mu dostalo rozhřešení z hříchů a trestů, které ho svazují před Bohem a před církví.⁷ Nejstarší modlitby mají tento všeobecný název Εὐχή ἐπὶ μετανοούντων, Εὐχή ἐπὶ ἐξομολογουμένων. Těchto modliteb se nachází v rozličných euchologiích zhruba třicet. Jsou zpravidla po dvou,⁸ někde jich je pět,⁹ ale může jich být i čtrnáct.¹⁰ Zcela jistě je kněz nercitoval všechny, ale mohl si vybrat, protože řada z nich je označena Εὐχή ἄλλη εἰς μετανοοῦντα nebo Εὐχή ἕτερα. Tyto modlitby připravovaly penitenta ke zpovědi nebo také k přijímání Εὐχή, λεγὸ μένη ὑπὸ ἱερέως, ὅταν μέλλῃ μεταλαβεῖν ὁ λαός.¹¹ Některé nejstarší modlitby se užívají v obřadu pokání dodnes, jak bude poukázáno níže.

Vedle této oficiální formy pokání světských kostelů existoval ještě jiný druh pokání, který vykonávali také nespovění mniši. Toto pokání je zachyceno v tzv. kanonářích, které jsou připisovány konstantinopolskému patriarchovi Janu Postníkovi (583-595). Jedná se o seznamy penitencních kánonů (trestů) a hříchů. Tedy křesťan se musel vinit z hříchů, z kterých chtěl být vysvobozen a církev měla moc a právo ho posuzovat. Penitencní knihy (penitenciáře) zahrnují značnou škálu penitentů známou v té době, a to například od barbara po civilizovaného člověka, od laika po mnicha nebo od kněze po biskupa.

Zpověď, která byla na počátku veřejná, přešla pozvolna k soukromé formě. Tento přechod se uskutečnil díky mnichům, duchovním otcům, kteří žili jako poustevníci nebo v různých komunitách v askezi a ústraní klášterů. Zde vykonávali rovněž mnoho zázraků uzdravení a vymítání démonů, a tím na sebe zákonitě upoutávali patřičnou pozornost lidu, který je hojně vyhledával.¹² Poskytovali laikům možnost mnišského vyznání hříchů a přijetí příslušného pokání, obvyklého v jejich komunitách. Díky duchovní autoritě mnichů se soukromá zpověď rozšířila a stala se v církvi běžnou a vyhledávanou.

Vzniká tak vzájemná důvěra mezi zpovědníkem a penitentem, z které se rodí velké množství zpovědních obřadů, které se mezi sebou značně liší. Duchovní otcové měli velkou svobodu ve výběru obřadu a modliteb k vhodnější duchovní přípravě penitenta ke zpovědi a k přijetí pokání. Tedy pouze podle svého uvážení vybírali modlitby a prosby v nezměrné škále možností. Proto tedy nepřekvapí, že takové ob-

⁷ Barberini gr. 336 (8. století), ff. 198^r-199^r; kodexy Sinai gr. 958 (10. století), Sinai gr. 955 (11. století), Sinai gr. 962 (11.-12. století); Dmitrievskij, *Opisanije* II, 33, 45, 71; kodex Parisinus Coislin gr. 213 (rok 1027); Arranz, *Eucologio Costantinopolitano*, 366-367.

⁸ Barberini gr. 336, ff. 198^r-199^r.

⁹ Sinai gr. 980 (rok 1475), Sinai gr. 988 (15. století); Dmitrievskij, *Opisanije* II, 427, 579.

¹⁰ Viz např. Vaticanus gr. 1833, ff. 40-44 (10. století, Kalábrie – jižní Itálie); Almazov, *Tajnája is-pověď*, 74-76; poslední tři modlitby jsou určeny ženám činícím pokání po porodu.

¹¹ De Meester, *Studi sui sacramenti*, 134.

¹² Srov. např. *Život sv. Antonína Poustevníka*; Theodórétos, *Historia religiosa*; Sofronios, *Narratio miraculorum SS. Cyri et Ioannis sapientium anargyrorum*, in PG 87:3424-3676; *Vita di San Nicola di Sion*; *Vie de Théodore de Sykéôn*; Ioannes Moschos, *Pratum spirituale*, in PG 87:2851-3116.

řady nebyly pro svou kreativitu a spontánnost běžně zařazeny do oficiálních liturgických textů, tedy euchologií. Tyto obřady lze nalézt spíše v asketicko-kanonických sbírkách nebo pojednáních, které obsahují nauku a zbožná pojednání o zpovědi, určených pro kněze a laiky. Mezi první sbírku tohoto druhu lze považovat *Διδασκαλία τῶν Πατέρων* (Učení otců) v kodexu *München gr. 498* (12. století, původní vnošení 10. století, viz níže) a *Λόγος πρὸς τὸν μέλλοντα ἐξαγορευσαι* (Slovo k těm, co se zpovídají) připisované již zmíněnému Janu Postníkovi (viz níže). Podstatné části obřadu – ať již pospolu, nebo rozptýleně – se nacházejí ve sbírkách nazvaných *Νομοκάνονες*, *Κανονάρια*. V těchto dokumentech jsou zachyceny hříchy proti příkázáním Páně a církve a odpovídající tresty k jejich nápravě a odstranění.¹³ Svou úlohu zde také hrají sbírky, kde se popisuje, jak se má chovat zpovědník a kající. Mezi nimi vyniká *Ἐξομολογητάριον* pocházející ze 17. a 18. století.¹⁴

Ἐξομολογητάριον z rukopisu *Aténské knihovny 85* (18. století), kterým se zabýval ruský badatel A. Almazov, obsahuje čtyři zpovědní obřady s příslušnými otázkami na penitenty. První pro muže (93 otázek), druhý pro ženy (55 otázek), třetí pro světské kněze (68 otázek) a čtvrtý pro biskupy (19 otázek).¹⁵ Poslední ze zmíněných obřadů je zajímavý rubrikami. Na počátku obřadu, když se hodlá biskup zpovídat, si vezme omoforu, na kněze vloží epitrachil a udělí mu jurisdikci k přijetí jeho zpovědi. Nato si biskup sundá omofor. Zpověď se koná vsedě, zpovědník jakožto soudce (*κριτής*) sedí na vyšším sedadle a biskup jakožto souzený (*κατακριτός*) na nižším. Po otázkách zpověď končí modlitbou kněze *Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana* (viz níže) a zvláštní absolucí, kterou biskup, když si vezme omofor, uděluje knězi.¹⁶ V tomto aktu se odráží zvyk, že byzantský zpovědník bral zodpo-

¹³ Viz např. kodex 153 (rok 1420) a kodex 311 (15.-16. století) z kláštera sv. Pantelejmona (Athos); kodex 455 *Moskevské sinodální knihovny* (15. století); kodex 136 *svatého hrobu z Konstantinopole* (15. století); kodex *Barberini gr. 302* (306, 16. století): Almazov, *Tajnája isповěď*, oddíl I, N 1, 2-4; N 7, 23-25; N 8, 25-28; N 9, 29-36.

¹⁴ Např. Nicefor Pascal, *Ἐγχειρίδιον μεθοδικὸν ὠφέλιμον κατὰ πολλὰ καὶ ἀναγκαῖον περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας* (Benátky 1622). Značnému rozšíření se pak těšila sbírka Nikodema Hagiority († 1809) poprvé vytištěná v roce 1794 apak ještě v sedmi vydáních do roku 1854. Úplný název díla pak napovídá o čem všem se tam lze dočíst: *Ἐξομολογητάριον ἥτοι βιβλίον ψυχοφιλέστατον Περιέχον Διδασκαλίαν σύντομον πρὸς τὸν Πνευματικὸν πῶς νὰ ἐξομολογῇ με καρπὸν τοὺς Κανόνας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ ἀκριβῶς ἐξηγημένους· συμβουλήν γλαφύραν πρὸς τὸν Μετανοοῦντα πῶς νὰ ἐξομολογῆται καθὼς πρέπει, καὶ Λόγον ψυχοφελῆ περὶ Μετανοίας*. Srov. také kodex 101 (19. století) aténské univerzity: Almazov, *Tajnája isповěď*, oddíl I, N 12, 41-43.

¹⁵ Kodex 85, ff. 1-43 (18. století) aténské univerzity: Almazov, *Tajnája isповěď*, oddíl I, N 13, 44-61.

¹⁶ *Ἡ ταπεινότης ἡμῶν, διὰ τῆς χάριτος, τῆς δοθείσης παρὰ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ ἢ τελεταρχῆ κοῦ Πνεύματος, συγχωρήσει σοι τῷ δοῦλῳ τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) ἱερομονάχῳ, ὅτι ἔδησας καὶ ἔλυσας ἐν τῇ ἀγία ταύτῃ ἐξομολογήσει. Προσβείαις καὶ ἰκεσίαις τῆς παναχράντου αὐτοῦ Μητροῦς, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνος (σοι) εὐαρεστησάντων.* Ἀμήν. Almazov, *Tajnája isповěď*, oddíl I, N 13, 61.

vědnost za hříchy penitenta. To je dobře patrné ve zpovědním řádu slovanských trebníků z 16. století. Kněz po zpovědi vezme pravou ruku kajícího, položí si ji na rameno a říká: *Богъ, чадѡ, проститъ тѡ и прощаетъ и естъ и оуже прошенъ еси въ сей часъ во всѣхъ сиѣхъ реченныхъ тобою согрѣшеніихъ, и въ сеи вѣкъ и въ вѣдѣцій, и къ томѡ не истажетъ Богъ отъ тебе твоихъ согрѣшеній, но отъ моеѡ вѣи и рѣки. Посемъ отла- гаетъ рѣкѡ его отъ своеѡ вѣи.*¹⁷

Euchologia obsahující obřad zpovědi pocházejí z 10. až 12. století. Většina z nich byla napsána v jižní Itálii¹⁸ a na hoře Athos.¹⁹ Jedno z nich obsahuje také současný obřad, který byl zařazen do tištěných vydání euchologia. Tato forma pokání a kanonarion se nachází také ve Slovanském hlaholském euchologiu *Sinai slavus* 37 z 11. století, jehož autorství je připisováno sv. Cyrilu a Metodějovi a jejich žákům; kanonarion je vložen na konci euchologia jako jakýsi dodatek či příloha.

V dnešní době se užívá mnišsko-kněžský obřad, jde o určitou kombinaci starobylé formy pokání světských kostelů a mnišských komunit.

Jak bylo nastíněno, euchologia (zejména konstantinopolská) většinou neobsahují žádný obřad či rituál, který by se týkal svátosti pokání. Podobně ani tištěná vydání liturgických knih od roku 1526 do roku 1638 nic takového neobsahují. První, kdo „nalezl“ obřad svátosti pokání, byl až vzdělaný dominikán Jacobus Goar (1601-1653). Publikoval tento obřad ve svém euchologiu z roku 1647,²⁰ zařadil jej pouze mezi komentáře k modlitbám pokání, a nikoliv mezi oficiální obřady. Tvrdí však, že jej převzal z nejstaršího euchologia z knihovny Barberini, ovšem neuvádí vročení ani místo původu. Někteří badatelé,²¹ aniž by si tyto informace ověřili, tvrdili, že se jedná o nejstarší unciální majuskulní kodex, Barberini III 55 (77), dnes označovaný jako *Barberini gr. 336* z 8. století.²² Nyní je však jasné, že jde o kodex *Barberini gr. 302* (306), italo-řecký rukopis z 16. století, v němž se tento obřad nachází

¹⁷ Dmitrievskij, *Bogosluženie v Russoj Cerkvi*, 346-347.

¹⁸ Srov. *Vaticanus gr. 1554* (12. století, viz níže), *Vaticanus gr. 1833* (10. století), *Vaticanus gr. 2111* (14. století, klášter Grottaferrata): Almazov, *Tajna ispověd'*, oddíl I., N 15, s. 64; N 16, s. 74; N 17, s. 76; kodex *Bodleian Auct. E.5.13* (12. století, klášter Nejsvětějšího Spasitele v Mesině na Sicílii, viz níže): Jacob, „Euchologe du Saint-Sauveur,“ 283-364, první rituál: 324-328, druhý rituál: 354-356; *Sinai gr. 966*, ff. 22-24 (13. století, klášter Grottaferrata); Dmitrievskij, *Opisanije*, 202-203, obřad zpovědi a kanonarion Jana Postníka: 203-204.

¹⁹ Jde o pozdější rukopisy: *Laura gr. 105* (15. století, Athos), *Dionisiu gr. 489* (15. století), *Kostamonitu gr. 60* (63) (16. století); Dmitrievskij, *Opisanije*, 636-637, 642-643, 849-850.

²⁰ Goar, 541-542.

²¹ Korolevskij, „Administration du sacrement de pénitence,“ 38, č. 1.

²² *Barberini 336*; viz však recenze A. Jacob, „Une édition de l'Euchologe Barberini,“ *Archivio Storico per la Calabria e la Lucania* 64 (1997) 5-31; A. Jacob, „Une seconde édition ‚revue‘ de l'Euchologe Barberini,“ *Archivio storico per la Calabria e la Lucana* 66 (1999) 175-181.

na listech 35-43r.²³ Řecký jáhen Tomáš Basilisco tvrdí, že tento kodex opsal z jednoho starobylého kodexu před sedmdesáti lety, avšak jistě se nejedná o starobylý kodex Barberini z 8. století.²⁴ Po Goarovi vydal Jan Morin v roce 1651 ve svém díle *De poenitentia* úplný obřad pokání podle téhož rukopisu.²⁵ Obsahuje otázky na druhy spáchaných hříchů. V roce 1894 A. Almazov vydal tento obřad s některými úpravami a variantami podle první římské edice řeckého euchologia z roku 1754 za pontifikátu Benedikta XIV.²⁶ Zásadní úpravy tohoto euchologia spočívají ve vynechání otázek na druhy hříchů. Dále schází absoluční modlitba nad těmi, kdo jedli nečisté pokrmy, a dva tropary k Bohorodičce, které zakončují obřad. Avšak byly přidány dvě absoluční modlitby. Celý obřad uvádíme níže.

Almazov mimo jiné rozděluje řecké obřady pokání do tří kategorií: východního původu, západního původu a bezprostřední zpověď bez otázek.²⁷ Uvedený obřad zařazuje do první kategorie. De Meester se domnívá, že jde o italořecký původ, protože obřad začíná mírnou ekteníí.²⁸ Ke studiu vývoje svátosti pokání u Řeků od 16. století lze doporučit dílo současného kardinála Angela Amata.²⁹

Tento obřad se díky Goarovi značně rozšířil i do východních slovanských oblastí a byl zkrácen ve staroslověnské redakci kyjevským metropolitou Petrem Mohylou († 1646)³⁰ a vložen do jeho třídílného (velkého) trebníku.³¹

V současných užívaných řeckých euchologiích, od roku 1692 tištěných v Benátkách, jsou přídavky Goara na konci oficiálního textu formou přílohy po modlitbách propuštění svátků Páně (Ἐπιπέτεσις τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν), kterými končilo euchologion. Mezi ně samozřejmě patří i obřad pokání. Od druhé poloviny 18. století obřad pokání tvoří součást euchologia³² a je vložen vložen po mnišských slibech a po oblékání hábitu.³³ V 19. století díky péči Spiridona Zervose, mnicha a archimandrity, vychází v Benátkách revidované vydání euchologia, kde

²³ Kodex *Barberini gr. 302 (306)*, ff. 35-43r; Goar, 541-542; tento obřad byl kompilován spolu s obřadem z kodexu *Sinai 966*, ff. 22-24 z 13. století, klášter Grottaferrata. Dmitrievskij, *Opisanije*, 202-205.

²⁴ De Meester, *Studi sui sacramenti*, 144.

²⁵ Morinus, *Commentarius historicus*, 118-122.

²⁶ *Euchologion Romé*, 452-454; Almazov, *Tajnája ispověď*, tomus 3, oddíl I, N 14, s. 61-64.

²⁷ Almazov, *Tajnája ispověď*, tomus 1, s. 103nn, s. 141nn.

²⁸ De Meester, *Studi sui sacramenti*, 145.

²⁹ Amato, *Sacramento della Penitenza*.

³⁰ Srov. Uspensky, *Evening Worship*, III. kapitola: The Collision of Two Theologies in the Revision of Russian Liturgical Books in the Seventeenth Century, s. 191-240.

³¹ Mohyla, *Euchologion*, sv. I, úvod: s. 337; obřad: s. 347-358; podobně pak patriarcha Nikon (Moskva 1659) ve svém trebníku, srov. Arranz, „Liturgie de l'Euchologe slave du Sinai,“ 50 a poz. 64.

³² De Meester, *Studi sui sacramenti*, 146.

³³ De Meester, *Studi sui sacramenti*, 147.

je obřad vložen po mnišských slibech a ustanovení otce duchovního.³⁴ Posledním důležitým je athénské euchologion z roku 1927,³⁵ v němž se nachází identický text obřadu pokání.

Různé edice euchologií, které se inspirují Goarovým textem, obsahují pouze všeobecné rubriky, které ukládají zpovědníkovi, aby se podrobně vyptal na všechny hříchy a podle nich uložil pokání. Pouze Morin uvádí úplný seznam otázek, kdežto Goar pouze několik, Zerbos a vydání Benedikta XIV. neobsahují žádnou. Tedy je patrné, že tyto otázky nebyly obligatorní a pouze sloužily jako pomůcka pro zpovědníka.

V tomto obřadu Goar obsahuje dvě absoluční modlitby *Bože, tys odpustil skrze svého proroka Natana Davidovi a Pane, náš Bože, tys dal Petrovi*, avšak není zde modlitba nad těmi, kdo jedli nečisté pokrmy, a dva tropary k Bohorodičce. Pouze A. Almazov má všechny části obřadu pokání.

Mnozí latiníci se proto domnívali, že Řekové nemají svátost pokání, a argumentovali tím, že starobylé rukopisy jako *Barberini gr. 336* nebo Bessarion (*Grottaferrata Γ.β.Ι*, z 11. století) a tištěná vydání v Benátkách žádný takový obřad neobsahují.

Goar odmítal toto tvrzení, když uvádí modlitbu na všeobecné odpuštění hříchů, která se recitovala před zpovědí nebo přímo před přijímáním *Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři*.³⁶ Tato modlitba se však nachází pouze v tzv. periferních euchologiích nejdříve z 10. století (tj. z okrajových oblastí jako Palestina, Antiochie, Alexandrie a jižní Itálie). Těšila se značné popularitě a dnes se užívá v obřadu pokání³⁷ nebo pro generální absoluci před přijímáním, jak pro jednotlivce, tak pro celé bohoslužebné shromáždění.³⁸

³⁴ *Euchologion Zerbos*, 221-223.

³⁵ *Euchologion Papadopoulos*, 163-165.

³⁶ Almazov, *Tajnája ispožd'*, tomus 3, oddíl I, N 8, s. 28: Εὐχή συγχωρητικὴ εἰς ἄνθρωπον, ὅπου μέλλει κοινωνῆσαι τῶν ἀχράντων μυστηρίων; text modlitby viz níže.

³⁷ Např. pro rozhřešení: *Euchologion Papadopoulos*, 164, 166-167; *Euchologion Zerbos*, 225; *Hagiasmatarion*, 117-118; *Euchologion Romé*, 452, mimo obřad s. 269-270. Ve slovanských knihách s názvem Γὰρ Ἰησοῦ χριστοῦ, сїе вѣа живаго, пастырю ѿ агнче, вземаюу грѣхъ мїра, např.: *Trebnik Moskva 1894*, 34-35; Maltzew, *Sacramente*, 198-200; *Trebnik Moskva 1956*, 39-41; *Trebnik Rim 1945*, 90-92.

³⁸ *Kodex Alexandrijský 455* (rok 1501, Káhira): Modlitba odpuštění Basila Velikého, kterou pronáší biskup nebo kněz nad tím, kdo hodlá přijmout vzácné tělo Páně a krev našeho Pána Ježíše Krista, odpouští jim všechny hříchy (Εὐχή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου συγχωρητικὴ, λεγομένη ὑπὸ ἀρχιερέως ἢ ιερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τοῦ τιμίου Δεσποτικοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγχωρῶν αὐτοὺς πάντα τὰ ἁμαρτήματα); *Kodex Alexandrijský 371* (rok 1407, Káhira): Modlitba, kterou pronáší biskup nebo kněz nad tím, kdo hodlá přijímat, odpouští mu všechny hříchy (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ιερέως ἢ ἀρχιερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν, συγχωρῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἁμαρτήματα); *Kodex Svatého hrobu 8* (15. století, Konstantinopol): Modlitba, kterou pronáší kněz, když lid hodlá přijímat (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ιερέως, ὅταν μέλλῃ μεταλαβεῖν ὁ λαός); *Kodex Svatého hrobu 8* (15. století, Konstantinopol): Modlitba odpuštění, kterou pronáší spirituál (otec duchovní) a má ruku položenou na hlavě kajícího,

V prvním tištěném slovanském moskevském liturgikonu z roku 1602, které zachycuje novgorodsko-moskevskou tradici, je tato modlitba na odpuštění hříchů (ΜΑΤΒΑ ΠΡΟΙΜΑΛΗΛΑ) vložena v proskomidii (přípravě darů před sv. liturgií) po umývání rukou a před tím, než kněz přistoupí k žertveniku (stůl, na kterém se koná proskomidie). Rubrika hovoří o tom, že modlitbu recituje biskup nebo duchovní otec, který chce přijímat eucharistii; když liturgii slouží kněz, recituje ji potichu. Z textu modlitby je patrné, že se recituje za Boží služebníky, kteří hodlají přistoupit ke sv. přijímání.³⁹

Tato modlitba se zřejmě rozšířila z Alexandrie, protože ji obsahuje mnoho tamějších rukopisů. U koptských jakobitů i dnes existuje jedna modlitba pro generální absoluci nazývaná *absolutio ad Patrem*, kterou recituje celebrant za sebe i za celé shromáždění před přijímáním.⁴⁰ Její překlad z řečtiny zní takto:

Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři (Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀμνὲ καὶ ποιμῆν), který snímáš hřích světa, tys odpustil dluh dvěma viníkům a hříšné ženě jsi dal odpuštění hříchů (δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν), a dal jsi (χαρισιάμενος) uzdravení chromému odpuštěním jeho hříchů. Ty sám, Vládce, odpusť, odstraň, promiň (ἄνες, ἄφεες, συνχώρησον) nepravosti, hříchy, viny, jak dobrovolné, tak nedobrovolné, jak vědomé, tak nevědomé, učiněné z přestoupení nebo neposlušnosti těchto tvých

---

když lid hodlá přijímat. Prosme Pána (Εὐχή συγχωρητικὴ ἀπὸ πατρὸς πνευματικοῦ, κειμένη ἢ δεξιᾷ χεὶρ αὐτοῦ ἐπάνω τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐξομολογουμένου. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν); *Kodex Antonína* (15. století, Petrohrad): Modlitba, kterou pronáší biskup nebo kněz nebo spirituál (otec duchovní), odpouští všechny dobrovolné a nedobrovolné hříchy, rozvazuje každé zlořečení a přísahu toho, kdo hodlá přijímat. (Εὐχή, λεγομένη παρὰ ἀρχιερέως ἢ ἱερέως, ἢ καὶ παρὰ πνευματικῶν πατρὸς συγχωρῶν τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια ἁμαρτήματα, λύων πάσαν ἄρᾶν καὶ ὄρκον ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν); *Kodex Jeruzalémský 73* (15. století, Jeruzalém): Modlitba, kterou pronáší kněz nad tím, kdo hodlá přijímat svatá tajemství. (Εὐχή, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων μυστηρίων); *Kodex Laura 105* (15. století, Athos): Modlitba, kterou pronáší kněz nad tím, kdo hodlá přijímat vzácná tajemství, odpouští mu všechny hříchy. Prosme Pána (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ἱερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τῶν ἁχραντῶν μυστηρίων, συγχωρῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἁμαρτήματα. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν); *Kodex Patmos 670* (15. století): Modlitba, kterou pronáší kněz, když lid hodlá přijímat (Εὐχή, ὅταν μέλλει μεταλαβεῖν ὁ λαός [kodex má ὄλους]); Dmitrievskij, *Opisanije*, 665, 379, 472, 485, 504, 524, 636, 654. V současnosti by jí spíše odpovídala modlitba tzv. „razbojníka“ s tím rozdílem, že vyprošuje kromě Božího slitování také disponovanost přistoupit k přijímání; recituje ji jak kněz, tak všichni shromáždění věřící. *Svatá božská liturgie*, 58-59.

³⁹ Tento liturgikon přebírá tzv. Cypriánovu slovanskou redakci z 13.-14. století. Později se stává částečně normativní a rozšiřoval se díky své popularitě a srozumitelnosti obradů pomocí rubrik. Rubriky se převzaly z Diataxe (manuál rubrik) konstantinopolského patriarchy Filotea Kokkina (14. století). Rozšíření této tradice však nikdy nepodléhalo hierarchické kontrole. Reprint této redakce ukončil v roce 1655 svými reformami patriarcha Nikon, srov. Marinčák, „Obrad *Prothesis*,“ 101-102 a 116; děkuji kolegovi Marinčákoví, že mě upozornil na tuto důležitou studii.

⁴⁰ Srov. Brightman, *Liturgies Eastern and Western*, 183-184.

služebníků. A jestliže jako lidé, nositelé těla (ὡς ἄνθρωποι σάρκα φῶ ροῦντες) a obyvatelé tohoto světa, byli ďáblem oklamáni nebo něco přestoupili slovem nebo skutkem, vědomě nebo nevědomě. Nebo pošlapali slovo kněze nebo kleli nebo padli do vlastního anathematu nebo přísahy. Ty sám, jako dobrotivý přítel člověka a ne nenávistný Vládce, pro své velké milosrdenství (odpusť). Ať se ti zalíbí, že jsou rozvázáni slovem, a odpusť jim vlastní anathema a přísahu podle svého velikého a nepochopitelného smilování. Ny-ní, Vládce a příteli člověka, Pane, náš Bože, vyslyš mě, toho, který vzývá tvou dobrotivost pro tyto tvé služebníky, a zapomeň jako velmi milostivý všechna jejich pochybení a vysvoboď je z věčného trestu; neboť tys řekl, Vládce: „Co svážete na zemi, bude svázáno na nebi, a co rozvázete na zemi, bude rozvázáno v nebi“ [Mt 16,19]. Neboť ty jsi Bůh bez hříchu a mocný odpouštět hříchy a tobě náleží sláva s tvým bezpočátečným Otcem a s tvým svatým dobrotivým a oživujícím Duchem...“⁴¹

Vraťme se však do Konstantinopole. V konstantinopolském eucho-logiu z 11. století se nachází pouze dvě modlitby pokání.⁴² Z tyho by bylo možné vyvodit, že pokání ve světských kostelích bylo prováděno podle Basilových 84 kánonů, obsažených ve třech kanonických listech⁴³ – toto pokání se týkalo těžkých hříšníků a vypočítávalo, kolik let

⁴¹ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀμὲν καὶ ποιμὴν, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ τὸ δάνειον χαρισάμενος τοῖς δυσὶ χρεωφειλέταις, καὶ τῇ ἁμαρτωλῶ γυνῇ δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὁ τὴν ἴασιν τῷ παραλυτικῷ δωρησάμενος σὺν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, αὐτὸς Δέσποτα, ἄνεξ, ἄφεξ, συγχώρησον τὰς ἀνομίας, τὰς ἁμαρτίας, τὰ πλημμελήματα τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν γνώσει, τὰ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ τὰ ἐν παραβάσει καὶ ἐν παρακοῇ γενόμενα παρὰ τῶν δούλων σου τούτων καὶ εἶτι ὡς ἄνθρωποι σάρκα φοροῦντες, καὶ τὸν κόσμον τοῦτον οἰκοῦντες ἐκ τοῦ διαβόλου ἐπλανήθησαν ἢ παρέβησαν εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ, εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε λόγον ἱερέως κατεπάτησαν, εἴτε ὑπὸ κατάραν ἱερέως ἐγένοντο, εἴτε ἰδίῳ ἀναθέματι ὑπέπεσαν ἢ ὄρκῳ ὑπήχθησαν, αὐτὸς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος καὶ ἀμνησίκαικος δεσπότης τῇ πολλῇ σου εὐσπλαγχνίᾳ τούτους μὲν λόγῳ λυθῆναι εὐδόκησον, συγχωρῶν αὐτοῖς καὶ τὸ ἴδιον ἀνάθεμα καὶ τὸν ὄρκον κατὰ τὸ μέγα σου καὶ ἄφατον ἔλεος. Ναὶ Δέσποτα φιλόανθρωπε Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπάκουσον μου δεομένου τῆς σῆς ἀγαθότητος ὑπὲρ τῶν δούλων σου τούτων καὶ πάριδε ὡς πολυέλεος τὰ πταίσματα αὐτῶν ἅπαντα, ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου κολάσεως· σὺ γὰρ εἶπας Δέσποτα, ὅσα ἂν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅτι σὺ εἶ Θεὸς ἀναμάρτητος καὶ δυνάμενος ἀφίεναι ἁμαρτίας καὶ σοὶ πρέπει δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς... *Euchologion Vaticanus graecus* 1833 (10. století), f. 41v; Arranz, „Prières pénitentielles,” 105-109; *Euchologion Barberini gr.* 82 (11. století), ff. 111-112; Almazov, *Tajnaĵa ispravěd'*, tomus 3, oddíl I, N 15, s. 67; oddíl III, N 3, s. 42-43; Goar, 536-537, 539; Morinus, *Commentarius historicus*, 118-119.

⁴² Srov. Arranz, *Euclologio Costantinopolitano*, 366-367.

⁴³ Srov. *Epistula* 188 (kánony 1-16): PG 32:664-684; *Epistula* 199 (kánony 17-49): PG 32:716-732; *Epistula* 217 (kánony 51-84): PG 32:793-809; srov. také list Řehoře z Nyssy (*Epistola canonica ad Letoium*, kánony 1, PG 45:221-236, zde 221-224, kde zdůrazňuje léčebnou funkci uloženého pokání. Kappadočtí otcové se zřejmě inspirovali přísnou origenistickou interpretací alexandrijských autorů Petra, biskupa, mučedníka (*Epistola canonica*, PG 18:468-508, obsahuje 15 kánonů), a Timoteje, alexandrijského biskupa (*Responsa canonica Timothei*, PG 33:1296-1308). Sám Basil je již svědkem praxe, kterou užíval Řehoř Divotvůrce (*Epistola canonica*, PG 10:1020-1048, obsahuje 11 kánonů) a která byla vyjádřena kánony níkajského koncilu v roce

musí pokání trvat.⁴⁴ Pokání spočívalo v exkomunikaci z bohoslužebného shromáždění, kdy penitenti nesměli zejména přijímat eucharistii. Ve středověku se připojuje ještě přísný půst od jídla alespoň tři dny v týdnu a také množství modliteb a prostrací, které se měly konat třikrát denně.

Pokání se ukládalo podle závažnosti hříchu, ať již vina byla veřejná, nebo ji hříšník sám vyznal, nebo byl skutek oznámen biskupovi jinými lidmi. Tato praxe se však nacházela v krizi již od 6. století, kdy patriarcha Jan IV. Postník (583-595) zredukoval délku trestů. První dokument, který máme k dispozici, je až z 8. století. V církvi však vždy převládal sklon k milosrdenství, o čemž svědčí dokonce sám sv. Basíl, když doporučuje, aby se u udílení trestů dávala přednost zvyku zmírňovat přísnost (συνήθεια) před tvrdostí (ἀκρίβεια).⁴⁵

Určitá změna v udělování svátosti pokání nastává zřejmě po roce 313, kdy církev získala svobodu, začaly do ní proudit zástupy nekonvertitů a kněží ztratili kontrolu nad jednotlivci, kteří chodili do kostela. Původní starobylá praxe se snad dochovala pouze v malých společenstvích, které nebyly poznamenány pronásledováním.⁴⁶

Trulánský koncil (691) ve svém 102. kánonu dává pastýřům větší svobodu v udělování penitence.⁴⁷ V 11. století pak dochází k jistým zpřísněním, které zavedl konstantinopolský patriarcha Mikuláš III. Grammatikos (1084-1111) v nomokánonu, který se užívá ještě dnes v moskevském trebníku. Tyto změny byly reakcí na zjednodušenou mnišskou praxi pokání.⁴⁸

325 (kánony: 5, 8, 11, 12 a 13). V Konstantinopoli však máme první zmínku o penitenní praxi 5. století až od Sokrata z jeho *Církevní historie* (5, 19. PG 67:613-620), podle kterého konstantinopolský arcibiskup Nektarios (381-397) kvůli vyžrazení zpovědního tajemství zrušil veřejné pokání a úřad penitenciáře, který zastávali někteří kněží, a ponechal na uvážení jednotlivců, zda přistoupí k přijímání. Tento úřad byl zaveden biskupy podle církevních kánonů, když se po pronásledování (313) začali do církve vracet mnozí renegáti, aby byli kněží zvláště určeni pro tento druh penitence (τὸν προσβύτερον τὸν ἐπὶ τῆς μετανοίας προσέθεσαν, PG 67:613-615). Do té doby se zřejmě „svátost pokání“ jako taková nepraktikovala (PG 67:613 a poz. 51). Zdá se, že Jan Zlatoustý († 407), který jej následoval na konstantinopolském stolci, tuto praxi nezměnil, srov. *Homilia in beatum Philogonium*, PG 48:747-756, zde 754 (Bohu postačí, když hříšník projeví vnitřní obrácení); *In Ephesinos homilia III*, PG 62:23-30, zde 28-29 (důvody pro vyloučení z eucharistie); srov. Grumel, *Regestes*, 6 (kolem 390), 13 (červenec 403), 16 (vročení neznámo).

⁴⁴ Podrobným výčtem deliktů a přísných letitých trestů za uložené pokání a vyloučením (i doživotním) z eucharistie se zabývala již synoda v Elvíře (Španělsko) v letech 300-303 ve svých 81 kánonech: Lichner - Karabová, *Vybrané pohledy na latinských autorov*, 11-45.

⁴⁵ Srov. Joannou, *Discipline générale antique*, 241.

⁴⁶ Srov. Wagner, „Buszdisziplin“, 251-259.

⁴⁷ Srov. Joannou, *Discipline générale antique*, 239-241.

⁴⁸ Alivizatos, *Hieroi kanones*, 483, srov. Wagner, „Buszdisziplin“, 260, tento autor píše, kromě o trebnících také o *Potrebníku* (Moskva 1623-1625) obsahujícím zmínku o Janu Postníkovi, jako o tom, kdo kdo zná lidské smýšlení a proto je vlídnější ke kajcíníkům; srov. také Suvorov, „Věřojatnyj sostav ispovědnago ustava“, 410; srov. Arranz, „Liturgie de l'Euchologe slave du Sinai“, 53.

List o vyznávání hříchů a o moci svazovat a rozsvazovat, který byl přisuzován Janu Damaškému († asi 750) nebo Simeonu Novému Teologovi (949-1022),⁴⁹ vyjadřuje poměrně rozšířený názor, který existoval v byzantském středověku, že Kristus svěřil na počátku církve službu svátosti pokání biskupům a kněžím. Ti však kvůli svému nepřilíš duchovnímu životu ztratili tento dar, který byl potom předán opravdovým „vlastníkům“ Ducha svatého, tedy mnichům (kteří v té době většinou nebyli ani kněžími). To znamenalo, že nevysvěcení mniši nemohli udělit rozhřešení, ale ukládali pokání, které trvalo i několik let, během kterých penitent zůstával bez eucharistie. Jednalo se zřejmě o návrat ke starobylé praxi 4. století, kdy apostaté (*lapsi*) v dobách pronásledování byli usmířováni mučedníky a vyznavači víry (*confessores*). V apoštolské tradici (3. století) vyznavač, který trpěl pro Krista, pokud byl určen ke kněžství, nemusel být vysvěcen vkládáním rukou, protože obdržel svoji hodnost kněžství již pro své vyznavačství.⁵⁰

Proti udělování svátosti smíření nevysvěcenými mnichy vystupoval ve 13. století kanonista Theodor Balsamon a v 15. století arcibiskup Simeon Soluňský. Z toho vyplývá, že v jejich době se ještě tímto způsobem praktikovala.⁵¹ Moskevský *Potrebnik* 1623-1625 uznává tuto charizmatickou službu, avšak pokud mnich není knězem, neuděluje rozhřešení.⁵²

Theodor Studita († 826) zavedl povinnou zpověď (ἐξαγόρευσις) mnichů svému igumenovi nebo představenému, který ve většině případů také neměl svátostná svěcení.⁵³ Vytvořil tak neoficiální zpověď, které byla přisuzována větší účinnost než oné tradiční, kterou vykonávali světší kněží.

Theodoru Studitovi je připisováno také pojednání o zpovědi (περὶ ἐξαγορεύσεως), po kterém následuje 26 kánonů, které obsahují různé druhy neřestí a hříchů.⁵⁴ Dále pak následují dvě série 110 a 65 epitimií neboli pokání pro mnichy. Zajímavé je to, že se zde nenachází žádný obřad pro udělení absoluce nebo alespoň modlitba.⁵⁵ Pouze se zde zdůrazňuje doba, po kterou je mnich vyloučen z přijímání (ἀκοινωνία), a kolik má vykonat poklon a jak se má postit. Z toho lze vyvodit, že po skončení uloženého pokání mohl mnich znovu přistoupit k přijímání,

⁴⁹ Ἐπιστολὴ περὶ ἐξομολογήσεως καὶ περὶ ἐξουσίας δεσμεῖν καὶ λύειν, PG 95:283-304 a zvláště 296 (autorství na s. 279-280).

⁵⁰ Srov. Hippolyt, *Apoštolská tradice*, kap. 9, s. 24-25.

⁵¹ Srov. Theodor Balsamon, *Canones CCXVII beatorum patrum qui Cartagine convenerunt*, PG 138:9-456, zde 44; Simeon Soluňský, *De sacris ordinationibus*, PG 155:361-469, zde 468.

⁵² Arranz, „Liturgie de l'Euchole slave du Sinäi,“ 53.

⁵³ Srov. Ruggieri, *Byzantine Religious Architecture*, 25.

⁵⁴ Theodor Studita, *De confessione et pro peccatis satisfactione canones*, PG 99:1721-1729.

⁵⁵ Theodor Studita, *Poenae monasteriales*, PG 99:1733-1748; Theodor Studita, *Quotidianae monachorum poenae*, PG 99:1748-1757. Pokání bývá označováno jako „kánony“ či pokání pro mnichy τὰ καθημερινὰ ἐπιτίμια τῶν μοναχῶν.

aniž by musel obdržet nějaké formální rozhřešení. Theodorovy úpravy zásadně redukuje Basilovy kánony. Pokání, které trvalo deset let, bylo sníženo na tři nebo dva roky nebo pouze na jeden rok, aniž by byl jasně zdůrazněn rozdíl mezi starými a novými tresty. Samozřejmě lze zpochybnit Theodorovo autorství těchto textů; například kánon 47 počítá s mnichy, kteří mají „velký“ nebo „malý“ hábit či schema, ačkoli Theodor toto rozlišení nečinil. Nicméně tyto texty nepochybně autenticky zachycují mentalitu doby, v níž vznikly.⁵⁶

Výše zmíněné slovanské euchologion *Sinai Slavus* 37 uvádí na konci kodexu (ff. 102^r-105^v) sérii 51 penitencních kánonů (zapovědi)⁵⁷ „svatých otců.“⁵⁸ Tyto kánony však nesouvisí s obřadem zpovědi (ff. 66-80), protože jsou odděleny dlouhými obřady mnišské iniciace (řeholních slibů). O těchto kánonech a jejich možných souvislostech s byzantskými kanonarii nebo západními penitenciály byly napsány různé studie.⁵⁹ Nejvíce souvislostí lze nalézt se západní tradicí, ale přesto zůstává slovanské euchologion podstatně byzantskou liturgickou knihou.⁶⁰ I když je pravda, že mezi východním kanonariem a západním penitenciálem nejsou zásadní rozdíly. Prvním tvůrcem západního penitenciálu je údajně arcibiskup Theodor z Canterbury († 690), mnich řeckého původu (Tarsus). Cyril s Metodějem tedy jistě znali kanonariion a penitencní praxi byzantské církve a zejména studitů. Metoděj žil po nějaký čas v monastickém centru v klášteře na hoře Olymp v Bythinii. Na tomto místě je obtížné nalézt odpověď, jak je možné, že tato byzantská praxe byla doplněna 51 západními kánony. Je možné, že latinští misionáři, kteří předešli Cyrila a Metoděje, zavedli západní systém pokání a Cyril s Metodějem jej pouze převzali a upravili, protože se jevil jako vhodný a užívaný v dané oblasti. Ačkoliv se nenašel latinský originál, který by se zcela kryl se slovanskými Zapovědmi, jako jistá předloha mohl posloužit tzv. Merseburský penitenciál z 9. století, který reflektoval praxi irských penitenciálů.⁶¹ Tento penitenciál byl typickým představitelem celé skupiny západních příruček pro zpovědníky. Slovanský text se zejména neshoduje s touto předlohou co do délky pokání. Rozdíly mohly vzniknout z nepřesných originálů nebo mohly být zavedeny úmyslně. Penitenciály nebyly oficiální cír-

⁵⁶ Srov. Herman, „Il più antico penitenziale greco,“ 115.

⁵⁷ Pokání uložené zpovědníkem podle penitencních kánonů.

⁵⁸ Frček, *Euchologium Sinaiticum*, úvod: s. 587; text: s. 588-596; Arranz, „Liturgie de l'Euchologe slave du Sinai,“ 63-67; český překlad staroslověnského penitenciálu: Vašica, *Literární památky*, 218-221.

⁵⁹ Srov. základní literatura: Frček, *Euchologium Sinaiticum*, 627 a Herman, „Il più antico penitenziale greco,“ 74-75; Vašica, *Literární památky*, 218-221, úvodní studie o staroslověnském penitenciálu Zapovědi svętychъ otcъ s. 89-93.

⁶⁰ Vašica, *Literární památky*, 58; Papasthatis, *Nomothetikon ergon*.

⁶¹ Wasserschleben, *Bussordnungen*, 391n a Schmitz, *Bussbücher*, 359nn.

kevní příručkou, i když nad nimi dohlížel biskup, proto se tu mohla uplatnit kreativita a názor opisovače.

Autor slovanských *Zapovědí* opsal z obšírného latinského textu jen stručný výtah, vybral jen to, co pokládal za prospěšné pro místní poměry Velké Moravy. Například nebyly přeloženy kánony o ptakopravcích, hadačích a věštcích, o posvátných stromech a kamenech, o únosu, o hostinách a pohanských obětech,⁶² o některých přestupcích proti mravní čistotě, i když zapovědi na toto téma jsou vskutku pestré. Účinek kající disciplíny závisel na tom, zda předpisy byly dodržovány, nebo zda se mohlo uložené pokání změnit nebo nahradit jinými dobrými skutky, například jistým počtem mší. Zapovědi tuto možnost v podstatě nepřipouští, na rozdíl od irských penitenciálů.⁶³

Kromě kanonické stránky mají penitenciály také velký význam pro kulturní dějiny. V nich se reflektuje názor jejich autorů, život a mravy jejich prostředí. Kající praxe pronikala středověkou společností a souvisela s jejími sociálními, hospodářskými a politickými aspekty.⁶⁴

Jakožto příručka pro zpovědníky při ukládání epitimie, pokání, souvisel penitenciál se zpovědním řádem, ke kterému odkazuje. Jelikož se nejednalo o liturgický text, není k němu připojen, ale umístěn až na konci Sinajského euchologia.

Uvedeme si text těchto zapovědí (nařízení):

Nařízení svatých otců o pokání za vraždu a za každý hřích
(ЗАПОВѢДИ СТЫХЪ СѢЦЬ · О · ПОКААНЬИ РАЗВОК · І · О ВСЕМЪ ГРѢСѢ).

1. Pokud někdo někoho zavraždí nebo zabije ze svého příbuzenstva, ať 10 let činí pokání v jiné oblasti a potom ať je přijat zpět do své vlasti, když dobře činil pokání o chlebu a vodě. A u příbuzenstva zabitého ať mu to dosvědčí biskup nebo kněží, u nichž činil pokání. Když pokání nevykonal dobře, ať není přijat ve své vlasti.
2. Dobrovolná vražda: 5 let, z nichž 3 o chlebu a vodě.
3. Sodomie klerika: 10 let, z nichž 3 o chlebu a vodě.
4. Smilstvo klerika: 7 let.
5. Křivá přísaha: 7 let.
6. Křivá přísaha z donucení: 3 roky.
7. Krádež důležitých věcí (dobytek, dům): 5 let.
8. Krádež nepatrných věcí: 3 roky.

⁶² Toto je poměrně zajímavé, protože ve vedlejších Čechách byly tyto a podobné pohanské praktiky hluboce zakořeněné ještě dlouho po Velké Moravě. Mrnávek, „Sázavský klášter a slovanská liturgie,“ 153-157.

⁶³ Poschmann, *Abendländische Kirchenbusse*, 18nn.

⁶⁴ Oakley, „Alleviations of Penance,“ 488-502.

9. Smilstvo klerika s ženou nebo pannou: 3 roky o chlebu a vodě; jáhen nebo mnich: 4 roky o chlebu a vodě; biskup: ať je zbaven hodnosti biskupství a 10 let pokání.
10. Vražda otrávením: 7 let, z nichž 3 o chlebu a vodě.
11. Smilstvo ženatého laika: 5 let, z nichž 3 o chlebu a vodě.
12. Jáhen, který opustí svou ženu: 7 let; kněz: 10 let.
13. Smilstvo s mniškou: 3 roky o chlebu a vodě.
14. Smilstvo na sobě: 1 rok (byzantský kanonarion pouze 40-80 dní).
15. Ztráta posvěceného chleba – těla Páně: 1 rok.
16. Kdo myslí na cizí ženu a nemůže s ní zhřešit: 1 rok.
17. Když se někdo přejí až k zvracení: 3x 40 dní postu.
18. Když někdo pro nemoc vyzvrátí posvátné způsoby: 3 dni postu a recitace 100 žalmů; pokud je psi sežerou: 100 dní postu.
19. Udušení dítěte ženou: 3 roky a jeden z nich o chlebu a vodě.
20. Dobrovolné zmrzačení svého těla: 3 roky o chlebu a vodě.
21. Smilstvo z žádostivosti: 3 roky a 1 z nich o chlebu a vodě.
22. Ublížení na zdraví, když teče krev: 10 dní.
23. Krádež jídla z hladu: 40 dní.
24. Chození 1. ledna na pohanské kalendy: 3 roky o chlebu a vodě.
25. Potrat: 3 roky o chlebu a vodě.
26. Smilstvo s pannou nebo vdovou: 3 roky.
27. Úmyslné zapálení domu: 7 let o chlebu a vodě.
28. Krádež v klášterním kostele: 7 let o chlebu a vodě.
29. Násilí klerika: 80 dní o chlebu a vodě a náhrada škody.
30. Když je to jáhen: 7 měsíců; kněz: 1 rok; biskup: 3 roky.
31. Nemožnost postu: recitace 48 žalmů, když to neumí, ať dá úplatu v penězích nebo v naturáliích.
32. Nedoporučení postění za druhé (co dostal, má dát chudým).
33. Potrat způsobený smilstvem: 10 let, z nichž 2 o chlebu a vodě.
34. Křivá přísaha z lakoty: rozdání majetku chudým a vstup do kláštera.
35. Smilstvo s čtyřnohým zvířetem do věku 30 let: 10 let, není-li ženat, má-li ženu, 15 let.
36. Opilství kněze a mnicha: 10 dní; laik: 7 dní.
37. Kdo opije svého přítele na posměch: 7 dní oba.
38. Krádež jídla: 40 dní; dítě: 7 dní.
39. Úmysl smilnit: 3x 40 dní postu.
40. Smilstvo s otrokyní, která pak porodí dítě: svoboda otrokyni a 1 rok.
41. Úmrtí nepokřtěného dítěte z nedbalosti: 3 roky o chlebu a vodě.
42. Hněv na svého bratra: půst o chlebu a vodě po tolik dní, kolik trvá hněv.
43. Prokletí v hněvu svého bratra a opětovné usmíření: 7 dní o chlebu a vodě.

44. Pojídání udušených zvířat a jejich krve nevědomě a nebo z obětovaných modlám bez přinucení: 12 týdnů; dobrovolně: 2 roky.
45. Nedostatečné uchování eucharistie, když ji myš sežere nebo dojde ke zmaru: 40 dní.
46. Rozlítí kalichu před proměněním: 7 dní; po proměnění: 40 dní.
47. Pokušení při spánku v kostele: 7 dní a každý den 100 poklon.
48. Okradení mnišky: 3 roky o chlebu a vodě.
49. Jáhen na lovu: 2 roky; kněz: 3 roky.
50. Zaklínání se svatými (a po opití pozvracení): 40 dní o chlebu a vodě; jáhen: 7 dní o chlebu a vodě.
51. Zaklínání (čarování) a mluvení s démony: 5 let o chlebu a vodě.⁶⁵

Některé pozdější slovanské penitenciály, tzv. pravidla, obsahují také pokyny regulující světský a církevní život. Jedním z nich je cyrilský rukopis z okruhu byzantsko-slovanské tradice, uložený v oddělení rukopisů Zakarpatského národopisného muzea v Užhorodě pod signaturou II-437 (16.-17. století). Odvolává se na již zmíněnou autoritu Jana Postníka, když cituje některé jeho kánony, a také na pravidla svatých Otců. Podle prof. Žeňucha se jedná o rukopis, který vznikl jako opis z jednoho nebo z více starších předloh, které se používaly v karpatské oblasti a byly známé v církvi byzantského obřadu ve východoslovanském nebo jihoslovanském prostředí.⁶⁶

Dříve než se budeme zabývat vznikem kanonaria, uvedeme si typologii kanonarií podle Arranze. Ten rozlišuje tzv. *protokanonarion*, neboli prvotní kanonarion, který vznikl patrně v 9. století – jedná se o první dokument tohoto druhu, na kterém ostatní texty závisí. Dále pak eviduje tzv. *deuterokanonarion*, neboli druhý kanonarion, který pochází z 11. století.⁶⁷ Pro naše pojednání je svou dobou vzniku důležitější *protokanonarion*, proto se mu budeme více věnovat.

Protokanonarion je podle jednoho neidentifikovaného vatikánského rukopisu dílo mnichů, zejména jistého Jana mnicha a jáhna: Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ διακόνου, μαθητοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οὗτος ἡ ἐπωνυμία· Τέκνον ὑπακοῆς· Κανονάριον διαγορευθὸν περὶ πάντων λεπτομερῶς παθῶν καὶ τῶν τούτοις προσφύρων ἐπιτιμίων· περὶ τε τῆς ἀγίας κοινωνίας, βρωμάτων τε καὶ πομάτων καὶ εὐχῶν, λίαν συμπαθέστατον. Τῆς θείας καὶ παναγάθου τοῦ ὑπεραγάθου καὶ ἀληθινοῦ Χριστοῦ Θεοῦ...⁶⁸ Tento rukopis cituje také dílo Jana Klimaka (7. století) *Scala paradisi* (Žebřík do ráje) a

⁶⁵ Frček, *Euchologium Sinaiticum*, úvod: s. 587; text: s. 588-596.

⁶⁶ Žeňuch, „Rukopis s pravidlami,“ 45-69.

⁶⁷ Arranz, *Penitenziali bizantini*.

⁶⁸ Morinus, *Commentarius historicus*, 101-117.

jeho patnáctý stupeň o čistotě.⁶⁹ Respektuje rovněž legislativu Trulánského koncilu (691), kán. 53 a 54.⁷⁰ Protokanonarion zřejmě tedy nebyl napsán dříve než v 8. století⁷¹ a pravděpodobně pochází z 9. století,⁷² kdy skončil ikonoklasmus a mniši se těšili velmi dobré pověsti.

Protokanonarion předpokládá soukromou zpověď. Tedy je velmi vzdálen od veřejného vyznání hříchů, které bylo běžné v době Otců. Protokanonarion předepisoval: vyznání viny, vyloučení ze společenství a návrat ve čtyřech fázích: přebývání mimo společenství církve v pláči, poslouchání Božího slova a homilie jako katechumeni, účast na modlitbě vkleče a poté vstoje za penitenty (Εὐχή ἐπὶ μετανοούντων) a nakonec svaté přijímání.

Modlitbu, kterou mohl být penitent vřazen do období pokání a vyloučen ze společenství, obsahuje nejstarší liturgická sbírka z 8. století (řecký kodex *Barberini gr.* 336). Její delší verze je zařazena i dnes jako druhá přípravná modlitba na začátek obřadu svátosti pokání u Řeků a jako první u Slovanů; neschází rovněž v citovaném Slovanském Sinajském euchologiu (dále jen ESS);⁷³ uvádíme překlad z kodexu Barberini:

Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana dal odpuštění hříchů Davidovi, který se kál ze svých hříchů, a přijal jsi kající modlitbu Manasese. Ty sám přijmi ve své obvyklé lásce k člověku také tohoto tvého služebníka [*jméno*], který se kaje ze svých hříchů, zapomeň vše, čím se provinil. Tys Pane, nařídil odpouštět až sedmasedmdesátkrát těm, kteří upadnou do hříchů, protože tvé milosrdenství je stejně nezměrné jako tvá velikost. Protože tys Bůh těch, kdo se kají, a slitováváš se nad všemi našimi nepravostmi. Neboť ty jsi náš Bůh a tobě přísluší sláva, čest a klanění...⁷⁴

⁶⁹ „Ubohý je ten, kdo padá (tj. do smilstva), ale ještě ubozejší ten, kdo to umožňuje druhému, protože si k těmto dvěma hříchům nakládá ještě břímě rozkoše svého druhu.“ Ióánnés Klimakos, *Nebeský žebřík*, 141; toto dílo pojmenované v kanonariu „divina scala“ bylo v té době již všeobecně rozšířeno a respektováno. Herman, „Il più antico penitenziale greco,“ 84. V kanonariu se myslí uvedenými dvěma hřichy: „Unam scilicet, quae per solam manum contingit, omnes scimus, maxime quia eam a cognitione divina et humana edocti sumus, vel ab ipsa illius experientia, vel ab ipsis confessionibus; sed secundam valde pauci cognoverunt. Est enim ea, cum aliquis alios provocantes servos vel liberos, eorum manibus istius miserandae mollitiei fluxus cient, ut ego peccator ab illius operariis discere potui.“ Morinus, *Commentarius historicus*, 105d-e.

⁷⁰ Zde se zdůrazňuje incest a ještě více incest duchovního příbuzenstva, když si kmotr chce vzít kmotřence. Morinus, *Commentarius historicus*, 106-108.

⁷¹ Herman, „Il più antico penitenziale greco,“ 84-85.

⁷² Herman, „Il più antico penitenziale greco,“ 119; tento autor zdůrazňuje vliv Theodora Studity a jeho disciplinárních kánonů.

⁷³ Frček, *Euchologium Sinaïticum*, 513.

⁷⁴ Ὁ Θεός ὁ σωτήρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανόησαντι τῷ Δαυὶδ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις πλημμελίαισιν ἄφεςιν δωρησάμενος καὶ τοῦ Μανασσή τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ προσευχὴν δεξάμενος· αὐτὸς καὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε μετανοῶντα ἐν τοῖς ἰδίοις παραπτώμασιν πρόσδεξαι τῇ συνήθει

Na závěr obřadu následovala modlitba za ty, kteří se vyznávají ze svých hříchů (Εὐχή ἐπὶ ἐξομολογουμένων), která se konala vstoje. Obsahuje ji také tištěné vydání euchologia Benedikta XVI. (1754).⁷⁵ Překládáme z kodexu *Barberini gr.* 336:

Pane, náš Bože, tys dal Petrovi a nevěstce kvůli slzám odpuštění hříchů a ospravedlnil jsi celníka, který uznal své hříchy, přijmi vyznání tvého služebníka [jméno], a protože jsi dobrý, zapomeň zlo, kterého se dopustil slovy, skutky a myšlenkami, vědomě či nevědomě, ty sám máš moc odpouštět hříchy. Neboť tys Bůh slitování, milosrdenství a lásky k člověku a my ti (vzdáváme) slávu ...⁷⁶

Nic z toho se nenachází v mnišském rituálu, který je velmi prostý a neobsahuje žádnou skutečnou modlitbu a žádné rozhřešení. Po obligátních otázkách se penitentovi uložilo na vymezený čas pokání (vyloučení z přijímání; půst třikrát týdně; příslušný počet modliteb, které se modlil třikrát denně) a byl propuštěn. Nepíše se o žádném ověřování splnění uloženého pokání. Po skončení pokání se předpokládalo, že penitent je dostatečně způsobilý, aby mohl přistoupit k přijímání.⁷⁷

Zajímavé je, že žádný spis církevních Otců zabývajících se pokáním – jako například sv. Basil, sv. Řehoř z Nyssy, sv. Jan Zlatoústý, Metoděj z Olympu⁷⁸ – a ani žádná ze starokřesťanských liturgických sbírek připisovaná apoštolům – jako *Apoštolská tradice* (3. století), *Testamentum Domini* (Závěť Páně, 2.-5. století) nebo *Apoštolské konstituce* (4. století)⁷⁹ – neobsahují modlitby nebo nějaký obřad pokání. Neexistence obřadu absoluce či rozhřešení může vysvětlovat, proč se zejména na Západě hovoří o jáhnech nebo dokonce abatyších (představená žen-

---

σου φιλανθρωπία, παρορών τὰ αὐτῷ πλημμεληθέντα· σὺ γὰρ εἶ, κύριε, ὁ καὶ ἐβδομηκοντάκις ἔπτα ἀφιέναι κελεύσας τοῖς περιπάτουσιν ἁμαρτίας· ὅτι ὡς ἡ μεγαλωσύνη σου οὕτως καὶ τὸ ἔλεός σου, καὶ σὺ ὁ θεὸς τῶν μετανοούντων, μετανοῶν ἐν πάσαις ταῖς ἀδικίαις ἡμῶν. Ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ πρέπει σοι ἡ δόξα. *Barberini* 336, f. 198r-v; srov. Arranz, *Eucologio Costantinopolitano*, 366.

⁷⁵ *Euchologion Romé*, 207, 453.

⁷⁶ Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ τῇ πόρῃ διὰ δακρύων ἄφεσιν ἁμαρτιῶν δωρησάμενος, καὶ τὸν τελώνην τὰ οἰκεία ἐπιγνόντα πταίσματα δικαιοσύνας, πρόσδεξαι καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ δούλου σου τοῦδε, καὶ εἶ τι πεπλημμέληται αὐτῷ ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἁμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ κατὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς πάριδε· σὺ γὰρ μόνος ἔχεις ἐξουσίαν ἀφιέναι ἁμαρτίας. Ὅτι θεὸς ἐλέους, οἰκτιρῶν καὶ φιλανθρωπίας ὑπάρχεις καὶ σοι τὴν δ(όξαν). *Barberini* 336, f. 199r; srov. Arranz, *Eucologio Costantinopolitano*, 367.

⁷⁷ Před přijímáním se zřejmě recitovala výše uvedená modlitba *Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři*, která tedy působila dodatečné odpuštění hříchů a disponovala penitenta k přijímání.

⁷⁸ Van de Paverd, „Disciplinary Procedures,” 291-316; Van de Paverd, „Paenitentia sekunda,” 459-485 a nebo Van de Paverd, „‘Confession’ and ‘Penance’,” I: 309-341; II: 45-74.

⁷⁹ Apoštolské konstituce (*Constitutiones Apostolorum*, II, 41, 2, in Funk, *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, 128-131) užívají text z Didaskalie (II, 41, 2), kde se píše o vkládání rukou na penitenta, které by odpovídalo vkládání rukou při křtu (ἀντὶ τοῦ λουσατος ἢ χειροθεσία); není známo, zda se toto vkládání rukou konalo na začátku nebo na konci penitenčního období.

ského kláštera) jako o služebnících svátosti smíření⁸⁰ a také jako o osobách zodpovědných za to, aby penitenti mohli přistoupit k přijímání. Absoluce byla striktně zavedena až mnohem později (17. století v Rusku), když se tresty za hříchy minimalizovaly, popř. byly téměř zrušeny.⁸¹

Praxe pokání ve starověku může budít zdání, že byla jak nepochopitelně přísná (existovala období, kdy díky přísnému pokání zůstávala většina věřících bez přijímání), tak naopak velmi volná (viz výše Nektarios), že se dokonce zanedbával liturgický život a přijímání eucharistie. Smysl této nerovnováhy by snad mohl spočívat v charismatické povaze, kterou má sama moc klíčů, kterou Ježíš svěřil v úzké souvislosti s darem Ducha svatého (srov. Jan 20,22-24). Uzdravující proces ducha nemocného-hříšníka a samozřejmě duše i těla značně záleží na víře a milosrdenství „lékaře“.

Na závěr této části můžeme použít slova Arranze, který tvrdí, že pokání v křesťanském starověku bylo určeno pouze velkým hříšníkům, a nikoliv obyčejným křesťanům; toto pokání bylo něčím skutečně výjimečným, a nikoliv běžným. Dokonce je přesvědčen o tom, že sám sv. Basíl, sv. Jan Zlatoústý nebo patriarcha Jan Postník nebyli nikdy u zpovědi.⁸²

Obřad soukromé penitence

Z mnoha obřadů pokání předložíme několik nejstarších příkladů, které mohly existovat v době svatých bratří Cyrila a Metoděje, kteří je tedy také mohli znát. Při tom připouštíme, že obřad zachycený v rukopise může být starší než samotný rukopis. Jako první je kodex *München gr. 498*, o němž badatel N. Suvorov tvrdí, že pravděpodobně zachycuje nejstarší obřad vyznání hříchů a zpovědi, a to ve dvou for-

⁸⁰ Donatus Vesontionensis Episcopus, *Regula ad virgines*, cap. XXIII: *Qualiter ad confessionem omnibus diebus veniant*, PL 87:282: dokument z poloviny 7. století hovoří o této zpovědi jako o svátostném úkonu: „juniores quam etiam seniores monemus sorores, ut... de cogitatu, quam etiam de verbo inutili, vel opere, seu aliqua commotione animi, confessio omnibus diebus, omnibus horis, omnibus momentis semper donetur; et **matri spirituali** nihil occultetur, quia statutum est hoc a sanctis Patribus, ut detur confessio ante mensam, sive ante lectulorum introitum, aut quam locumque facile, quia confessio poenitentiae de morte liberat“; tento stav trval na Západě místy i ve 13. století a papež Inocenc píše, že abatyše svých podřízených mnišek „confessiones criminalium audiunt“: Inocenc III., *Epist. CLXXXVII*. Palentino et Burgensi episcopis, et abbati de morimundo cisterciensis ordinis: *De benedictione monialium et praedicatione vetita abbatissis*, PL 216:356; k tomuto viz také Laurain, *De l'intervention des laïques*.

⁸¹ Srov. Arranz, *Penitenza bizantina*, 3; Slovanský euchologion obsahuje modlitbu (ESS, 79^v), která se recituje po ukončeném pokání a umožňuje opět přistupovat k přijímání. Arranz, „Liturgie de l'Euchologe slave du Sinaï,“ 58-59.

⁸² Arranz, *Penitenza bizantina*, 3-4.

mách.⁸³ První z nich se nachází také ve slovanské verzi kodexu *Rumjantsev sl. 230*, je nazýván též Устюжская кормчая книга.⁸⁴ První rituál překládáme z řečtiny s přihlédnutím k slovanské verzi:

Kodex *München gr. 498*

(12. století, původní vnočení 10. století), f. 217.⁸⁵

- a) Penitent je srdečně přijat tím, „kdo přijímá“ (δεχόμενος; *приѣмла*), tedy zpovědníkem, v kostele nebo jiném skrytém vhodném místě (κρυπτῷ τόπῳ), jako by se jednalo o slavnostní hostinu (ἐπὶ ἀρίστω λαμπρῷ), a je vyzván, aby vyznal všechny své velké i malé hříchy.
- b) Začíná se recitací žalmu 69 a trishagiem. Následuje krátká (tichá) modlitba. Muž musí mít odhalenou hlavu. Oba stojí, dokud se vyznávají hříchy.
- c) Podrobná zpověď penitenta a doplňující otázky zpovědníka.
- d) Nakonec si penitent lehne na zem a rozprostře ruce (prostrace) a nesmí se zvednout (Τότε ρίπτειν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, κείσθαι καὶ μὴ ἀνίστασθαι); následuje modlitba odpuštění: *Bůh, se kvůli nám stal člověkem a nesl hříchy celého světa. On sám ze své nesmírné dobrotivosti přijímá, bratře, všechny tyto věci, které jsi nyní řekl v jeho přítomnosti mě nejnehodnějšimu (ἀναξιότητι), a odpouští ti (συγχωρῶν σοι) všechny hříchy v tomto věku i v budoucím, ten, který chce a toužebně dává spásu všem, protože je blahoslavený na věky (ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας). Amen.*
- e) Příjemce pozvedne penitenta a políbí jej jako svou duši (καταφιλεῖ ὡς οἰκείαν ψυχὴν; *и ѡблосвижить ӣ якоже своѡ дѣшю*). Pokud je to možné, položí si ruku penitenta na rameno (τὴν χεῖρα αὐτοῦ τιθέναι ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ τράχηλον; *рукою ѿго наложити на вѣшю*). A řekne mu „od tohoto momentu jsou všechny tyto (vyznané) věci, bratře, na mně (Ἔστωσαν ταῦτα πάντα ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀδελφέ, ἐπ’ ἐμέ; *да вѡсдоутъ ӣ вси на мнѣ брате грѣси твоѡ*),“ zejména pokud se penitent nachází v trýznivém smutku. Posadí se spolu a příjemce se zeptá na jedno ze tří pokání, které chce přijmout.
- f) Povzbudí jej k pokání a k další zpovědi a dodá: *Máš přikázání, bratře, od našeho Pána a Boha Ježíše Krista, že cokoliv zlého se ti od nynějška přihodí, každou věc s radostí v duši mi vyznáš, kdekoliv bych byl.*
- g) V dodatku pak jsou uvedeny dny, kdy se nepokleká k modlitbě (μὴ γονυκλιτεῖν ἐν ταῖς εὐχαῖς), ale pouze se klaní (μόνον πρὸ σκυνήσεις): soboty, neděle a svátky Páně (σαββατοκυριακὰς καὶ ἑορτὰς δεσποτικὰς) a dvanáct dní (τὸ δωδεκαήμερον), tedy od Naro-

⁸³ Suvorov, „Věrojatnyj sostav ispovědnago ustava,“ 8 (1901) 357-434; 9 (1902) 378-417; 10 (1901) 31-62.

⁸⁴ Suvorov, „Věrojatnyj sostav ispovědnago ustava,“ 8 (1901) 433-434.

⁸⁵ Suvorov, „Věrojatnyj sostav ispovědnago ustava,“ 8 (1901) 410-411; Arranz, *Penitenziali bizantini*, 114-118.

zení Páně do Epifanie, a od Velikonoc do Všech svatých (tj. neděle po Seslání Ducha svatého).

Druhý rituál je ve stejném kodexu *München gr. 498*, ff. 209-211.⁸⁶ Tento obřad se nachází také v citované slovanské verzi kodexu *Rumjantsev sl. 230*.⁸⁷

Učení otců o tom, jak je třeba vyznávat své hříchy, a o Bazilovi, dítěti poslušnosti (Διδασκαλία πατέρων περί τῶν ὀφειλόντων ἐξαγγεῖλαι τὰ ἴδια ἀμαρτήματα καὶ περί Βασιλείου τοῦ τέκνου τῆς ὑπακοῆς)

- a) Ten, který přijímá zpověď (Ὅτι δεῖ τὸν δεχόμενον τὴν ἐξομολόγησιν), nesmí hledět na velikost nebo množství hříchů nebo zda jsou těžké nebo proti přirozenosti, ale pouze na Boží milosrdenství (ἀλλ' εἰς μόνην ἀφορᾷν τὴν τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγχνίαν). Musí projevit vlídnost k penitentovi. Zpovídající musí být přesvědčen, že jako umyvadlo zachytí všechnu nečistotu toho, kdo se umývá, tak zpovědník nese tíhu hříchů kajícího (ὁ δεχόμενος τὴν ἐξομολόγησιν τὰ τοῦ ἐξαγορεύοντος βασιτάζει βάρη; прикляю исповѣданник исповѣдающаго и носити тяжесть).
- b) Další část začíná nadpisem *Jak se má zpovídat* (Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἐξομολογεῖσθαι). Příjemce povzbudí kajícího před svatyní (ἐμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου), když však není po ruce kostel, postačí čisté, vhodné a klidné místo.
- c) Spolu se modlí žalmy 50 a 69, trishagion, 40x Kyrie eleison a 40 prostrací (μετανοίας). Když je to muž, odhalí hlavu, ne však žena. Mnich si přikryje hlavu kapucí.
- d) Prostrace penitenta před svatyní, přičemž říká: *Vyznávám ti, Pane Bože nebe i země, vše, co je ve skrytosti mého srdce* (Ἐξομολογοῦμαι σοι Κύριε ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς πάντα τὰ ἐν κρυπτῷ τῆς καρδίας μου; исповѣдаю ти вса гѣ бѣ нбѣ и земли. вса паже вѣ таинѣ срѣца моко).
- e) Penitent je postaven před vchod do svatyně. Dlouhý seznam otázek příjemce podle protokanonia týkajících se zejména tělesných hříchů: Jak došlo poprvé k porušení tvého panenství (Πῶς... ἐν πρώτοις ἐφθάρη ἡ παρθενεία)? Skrze smilstvo, skrze zákonnou manželku (νομίμου γυναικός), sebeukájení, hříchem proti přirozenosti (παρὰ φύσιν)... kolikrát jsi byl s jinými ženami, než ses oženil? Jestliže je vdovec, kolik z nich bylo služebnic, vdov a vdaných (ὑπανδροί)? Jestliže mnišky (μονάστρια), zda měly velký nebo malý hábit (παρὰ μεγαλόσχημοι, μικρόσχημοι φύσιν, tj. věčné nebo časné sliby). Ty, co měly malý hábit, se posuzují jako nevěstky (ὡς πόρναι κρίνονται), ale ty s velkým hábitem jako vdané ženy (ὡς

⁸⁶ Suvorov, „Věrojatnyj sostav isповѣdnago ustava,“ 8 (1901) 398-401; Arranz, *Penitenziali bizantini*, 156-182.

⁸⁷ Suvorov, „Věrojatnyj sostav isповѣdnago ustava,“ 8 (1901) 415-433.

ὑπανδροί). Nevěstky a panny. *Počet osob*: S kolika jsi zhřešil? Hledá se pak především počet a rozdílnost osob: služebnice, nevěstky, vdovy, vdané (ὑπανδροί), mnišky; zasvěcené: jáhenky nebo „kněžky“ (ιερωμένοι, ἤγουν διακονίσσαι καὶ πρεσβυτερίσσαι, tj. manželky jáhnů a kněží). Další otázky se týkají sodomie (ἡ ἀρρενοκοιτία). Ta se dělí do několika kategorií, kdy se klade důraz na to, zda je aktivní (těžší hřích), nebo pasivní (lehčí hřích); podrobně se dotazuje, jak dlouho byl v těchto věcech proti přirozenosti (παρὰ φύσιν) a kolikrát takto zhřešil (jednou, dvakrát, mnohokrát); dále zda je ženatý a zda mu je pod třicet let; zda zhřešil se zvířaty (εἰς κτῆνος) a s jakými; sebeukájení (ἡ μαλακία): jsou dva druhy: vlastní nebo cizí rukou (διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς ἢ διὰ τῆς ἑτέρου γινομένη χειρὸς); incest (ἡ αἰμομιξία); zde je pak mnoho druhů: se sestrou pocházející od otce nebo sestrou pocházející od matky nebo s oběma; nebo se sestřenicemi, s manželkou syna nebo manželkou bratra nebo tchýní; macechou nebo konkubínou otce; někteří pak s vlastní matkou nebo s kmotrou nebo s tou, kterou si osvojil za dceru; sodomie s vlastní ženou (ἡ ἀρρενομανία); vražda, krádež, popření daného slova; nakonec se zeptá zpovědník, zda padl v jedné, ve dvou, v polovině nebo ve všem; připouští se, že někdo padl ve všech uvedených věcech.

- f) Zpovědník nechá padnout penitenta před svatyní a modlí se aboluční modlitbu: *Bože, tys odpustil skrze svého proroka Natana Davidovi (Ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας διὰ Νάθαν τῷ Δαυιδ), který vyznával své zlé skutky, a ospravedlnil jsi Petra, jenž vroucně oplakával zapření, a nevěstku, která ronila slzy na tvé neposkvrněné nohy, a Manaseho a celníka a marnotratného. Tys řekl: ‚vyznávejte si navzájem své hříchy‘, když tedy vyznáváme své hříchy, on nás očistí od každého provinění. Kéž sám náš Spasitel Ježíš Kristus ti odpustí (bratře) vše, co jsi před ním vyznal mně nehodnému, i v tomto věku i v budoucím. A učiní tě hodným stanout před jeho soudem, protože je blahoslavený na věky. Amen.*⁸⁸
- g) Pak se posadí a příjemce se ho zeptá, jaké chce činit pokání (ποῖαν ἐντολήν). Neukládá se pokání, které by odpovídalo proviněním, ale takové, které lze splnit, podle Spasitelových slov „Mé jho netíží a mé břemeno netlačí.“ Trvání pokání se neurčuje časem, ale podle dispozice duše.

Na závěr obřadu jsou vložena pojednání sv. Jana Zlatouštího a sv. Basila o uložení pokání.

⁸⁸Ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας διὰ Νάθαν τῷ Δαυιδ τὰ ἴδια ὁμολογήσαντι κακὰ καὶ Πέτρῳ τὴν ἄρνησιν κλαύσαντι ἰσχυρῶς καὶ πόρην δακρύσασα ἐπὶ τοὺς ἀχράντους αὐτοῦ πόδας, καὶ Μανασῆ καὶ τελῶνῃ καὶ ἄσωτῳ δικαιοῶσας· ὁ εἰπὼν· ἐξομολογήσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ ἕαν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καθαρίσει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας· αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς συγχωρήσῃ σοι πάντα ὅσα ἐνώπιον αὐτοῦ ἐξομολογήσω τῇ ἐμῇ ἀναξίτητι καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἀκατακρίτως σε ἔμπροσθεν τοῦ βήματος αὐτοῦ παραστήμαι καταξίωσῃ· ὁ ὦν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Arranz, „Formulaire de confession,“ 29-31.

Kodex Vaticanus gr. 1554

(12. století, původní vrocení 10. století) ff. 123-134.⁸⁹

- a) Ἀκολουθία ἐπὶ ἐξομολογουμένων. Úvodní modlitby tzv. *načalo obyč-
noje*, má být před každou bohoslužbou; kněz: *Požehnaný Bůh náš,
nyhni i vždýcky a na věky věků; Svatý Bože, svatý silný ...; Přesvatá
Trojice smiluj se nad námi ...; Otče náš ...; Beránku Boží, Synu Otce,
který snímáš hřích světa.*
- b) Prostrace penitenta před svatým oltářem (ἐμπροσθεν τῆς ἁγίας τρά-
πέζης). Vyzývání Boha, andělských kůrů, svatých (obdoba litaní ke
všem svatým); první čtyři invokace mírné ektenie, ke kterým se
přidaly tři prosby za odpuštění hříchů kajícíka: *Za zdraví, spásu,
odpuštění hříchů, všech provinění služebníka božeho [jméno], modleme
se k Pánu; Kéž mu Pán náš Bůh daruje odpuštění hříchů a prominutí je-
ho poklesků...; (Pán) nechce smrt hříšníka, ale aby se obrátil a žil...*
- c) Kněz jde s kajícím na pravou stranu svatyně (oltáře) za zpěvu
versů žalmu 50 a troparů.
- d) Modlitby a žalmy před zpovědí:
První modlitba: *Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana
(viz výše), Žl 6.*
Druhá: *Pane, Bože naší spásy (Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν), mi-
lostrdný a milostivý, shovívavý a slitovný, sklonil jsi nebesa a se-
stoupil jsi pro spásu lidského pokolení, ty nechceš smrt hříšníka, ale
aby se obrátil a žil: ty sám, Vládce, vyzývaný svými služebníky, dej
jim způsob a čas pokání, prominutí hříchů, slitování nad nepra-
vostmi, odpuštění poklesků (pádů), buď milostivý vůči každé jejich
vině dobrovolné i nedobrovolné a usmiř je, připoj je ke své katolické
a apoštolské církvi (σύναψον αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ σου καθολικῇ καὶ
ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ), neboť tvá je moc...⁹⁰ (žalm?).*
Třetí: *Otče, Pane, nevydej své služebníky (Πάτερ Κύριε μὴ παραδώῃς
τοὺς δούλους σου) do rukou ďábla, aby se naši nepřátelé nemohli
nad námi radovat. Vlož (svým služebníkům) do jejich úst zachová-
vání příkázání a na jejich rty tajnou pečeť, aby neříkali urážky,
pýšné oko od nich oddal, pýchu a zlo očisti z jejich duší, duch tor-
dosti a pýchy a jazyk klamný ať v nich není, vlož jim do srdce, Pa-
ne, dobrého ducha a očist je od každého nečistého ducha, vytřes
z nich veškeré zlo, shlédni s nebe a potěš je, protože doufali v tebe, a
posilni je mocí Ducha svatého a nedovol, aby byli pošlapáni ďáb-*

⁸⁹ Almazov, *Tajnjaja ispověď*, tomus 3, oddíl I, N 15, s. 64-69; a 61 kánonů svatých apoštolů s. 69-73; Arranz, „Formulaire de confession,” 367-369.

⁹⁰ Jedná se o nekonstantinopolskou modlitbu, kde se klade důraz na čas, který je potřeba k pokání. Pokání hodnotí církev a po odpuštění hříchů a usmíření připojuje kajícíka k církvi. Patrně po přijetí eucharistie.

*lem, protože ty jsi nás vysvobodil z věčné smrti, neboť tvá je moc...;*⁹¹ Žl 102.

Čtvrtá: *Pane náš Bože, tys dal Petrovy (viz výše);* Žl 69.

Pátá: *Pane Pane shlédni na tyto své služebníky (Κύριε Κύριε ἐπίβλεψιον ἐπὶ τοὺς δούλους σου τούτους), kteří v tento okamžik jsou vysvobo-
zováni z vězení ďábla vládce zla a krutého démona, a veď je, aby do-
sáhli poznání tvé pravdy a pas je v moci tvé dobrotivosti podle pří-
kladu svatých a slavných apoštolů a učň je hodnými stanout před
tebou bez zavržení na hrozném a neporušitelném soudu, kdy kaž-
dému odplatíš podle jeho skutků, smiluj se a odpusť množství jejich
hříchů, protože jsou dílem tvých rukou, ano Vládce, Pane náš Bože,
který jsi přijal celníka kvůli jeho lkání, přijmi tedy tyto své služeb-
níky, kteří se kají ze svých hříchů, ano Vládce, Pane náš Bože, který
jsi přijal nevěstku pro její slzy, přijmi tedy i tyto přítomné a otevři
jejich nitro, aby prolévají slzy pokání, aby se stali hodnými při-
jmout vzácné tělo a krev tvého Krista, aby také v nich bylo oslavo-
váno tvé přeslavné jméno Otce i Syna i Duchu svatého...;* Žl 99.

Šestá: *Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři (viz vý-
še).*

- e) Zpovědník se hned ptá, kdy poprvé porušil své panenství atd. (viz výše). Bratr (kajícník) recituje vyznání: *Vyznávám ti, Pane Bo-
že, nebe i země vše co je ve skrytosti mého srdce.* Otázky zpovědníka
podle protokanonia: ptá se, zda kradl, přísahal, souložil, (viz
výše); ženy se ptá, zda připravila otrávený nápoj (ποτόν θᾶ
νάσιμον); podala nápoj, aby zahubila dítě v lůně (Μὴ ἔπιες ποτόν
τοῦ φονεῦσαι παιδίον τὸ ἐν κοιλίᾳ); nápoj, aby získala muže (Μὴ
ἐποίησας μάγια εἰς ἀνδρόγυνον); a zda nepila nápoj proti početí dítě-
te (Μὴ ἔπιες ποτόν τὸ μὴ ποιῆσαι παιδίον).
- f) Penitent padne před svatyní a zpovědník se modlí tři modlitby po
zpovědi:

První: *Vládce, Pane Všemohoucí, Otče našeho Pána Ježíše Krista,
(Δέσποτα Κύριε παντοκράτωρ ὁ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ) prosíme tě a vzýváme (tě): smiluj se nad těmito tvými
služebníky a přijmi jejich pokání, odpusť jim každý dobrovolný i
nedobrovolný hřích, ochraňuj je od působení zlého a dej jim dělat
pokroky v dobrém (a kráčet v pokoji). Pro milost a milosrdenství a
lásku k člověku tvého jednorozeného Syna, s nímž jsi blahoslavený
s tvým přesvatým a životodárným Duchem.*⁹²

Druhá: *Vládce, Bože, ty voláš spravedlivé k posvěcení (Δέσποτα ὁ Θεὸς
ὁ καλῶν δικαίους εἰς ἀγιασμόν) a hříšníky, aby byli ospravedlněni,
a kajícníky, aby jim bylo prokázáno milosrdenství: ty sám, Vládce,*

⁹¹ Modlitba je v plurálu, což vylučuje možnost soukromého pokání. Je zde patrný silný exor-
cizační potenciál.

⁹² Původně se jednalo o modlitbu pro penitenty, kteří dospěli na konec doby pokání a vypro-
šuje jim úplné odpuštění hříchů.

přijmi pokání svých služebníků, kteří padají k nohám tvé velikosti ve vyznání spáchaných hříchů: dej jim odpuštění jako dobrotivý a vysvobod' je z každého tělesného hříchu, osvět' je, očist' je od každé poskvrny vědomí a posilni je v plnění tvých přikázání, učiň je hodnými stát před tvým svatým oltářem (a přijímáním tvých božských tajemství), aby v čistotě duše i těla přinášeli plody a rostli v odpuštění spáchaných hříchů a v příbytku tvého Ducha svatého (τῆ ἐπιδο κηρώσει τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος) se stali dědici nebeského království. Pro milost a milosrdenství a lásku k člověku tvého jednorozeného, Syna s nímž jsi blahoslavený s tvým přesvatým a životodárným Duchem...⁹³

Třetí: *Vládce, Pane, Otče všemohoucí našeho Pána Ježíše Krista, který dáváš svým služebníkům citlivost a rozum (Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ δὲ δοὺς αἰσθησιμὴ καὶ σύνεσιν τοῖς δούλοις σου) k potření vlastních nedostatků a kát se a utíkat se k jedinému dobrotivému a bezhříšnému a milosrdnému Bohu (τῷ μόνῳ ἀγαθῷ καὶ ἀναμαρτήτῳ καὶ οἱ κτίρμονι Θεῷ): vlídně a s láskou k člověku přijmi jeho vyznání, buď mu milostiv a dej mu milost a moc utéci od hříchu a od tyranie satanské moci, aby se činěním ctností ocitnul ve sboru tvých svatých apoštolů a byl uznán za hodného tvých věčných dober, jemu náleží...⁹⁴*

Pak se zpívá ektenie a 9x Kyrie eleison.

- g) Uloží se přiměřené pokání.
- h) Pak následují kánony svatých apoštolů pro každého člověka: 61 epitimí (pokání) poměrně mírné povahy.

Kodex *Bodleian Auct. E.5.13*

(12. století, klášter Nejsvětějšího Spasitele v Mesině na Sicílii)
ff. 108-109^v a ff. 223-229 (první rituál); ff. 238^v-246^v (druhý rituál).⁹⁵

Tento kodex obsahuje dva odlišné zpovědní rituály, které jsou velice zajímavé. Druhý z nich je podobný výše popsanému rituálu *Codex München gr. 498*, ff. 209-211, a proto se jím nebudeme zabývat.

První rituál pak má tuto strukturu:

⁹³ V této modlitbě se hříšníci vyznávají Bohu ze svých hříchů. Je zde patrné třetí a čtvrté stádium starobylé penitence Otců: prostrace, modlitba ve stoje; poté co byl kající vyloučen z církve; v další fázi byl zařazen mezi posluchače čtení a kázání jako katechumeni; teprve později byl přijat mezi věřící, nejprve na kolenou, pak ve stoje. Teprve nakonec přijal eucharistii. V této modlitbě je v období očekávání přijetí eucharistie.

⁹⁴ Původně se jednalo o modlitbu před zpovědí na začátku období pokání, kde se prosí o vytrvalost kajícího v konání dobrých skutků, protože jinak nezíská odpuštění hříchů.

⁹⁵ Srov. Jacob, „Euchologe du Saint-Sauveur,“ 283-364, první rituál: 324-328, druhý rituál: 354-356; Arranz, „Formulaire de confession,“ 447-455.

- a) Začíná rubrikou: *Obřad, když se penitent utíká k přístavu spásy* (Τάξις γινομένη ὅτε πρὸς τὸν λιμένα τῆς μετανοίας προσφεύγει ὁ ἔξαγορευόμενος). Kněz se oblékne a uvede penitenta do středu lodě (μέσον τοῦ ναοῦ), kde vykoná tři prostrace, a pak jej dovede k balustrádě oddělující loď od kostela (εἰς τὰ διάστυλα),⁹⁶ kde znovu vykoná prostraci a říká *Pane, buď milostiv mně hříšnému. Pane, odpusť mi. Jáhen řekne: Požehnej, pane. A kněz zvolá: Požehnané království...⁹⁷ Jáhen pronáší mírnou ektenii, do které vkládá tři prosby za odpuštění hříchů penitenta.*
- b) Kněz během ektenie pro sebe (potichu) pronáší modlitbu, kde prosí o osobní způsobilost stát se prostředníkem mezi Bohem a penitentem:⁹⁸ *Pane Bože Všemohoucí, buď milostiv mně hříšnému* (Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοδύναμος· ἰλάσθητι μοι τῷ ἁμαρτωλῷ), *abych byl hoden vzdát ti díky za to, že jsi mě nehodného svojí velkou milostí učinil služebníkem svátosti kněžství* (λειτουργῶν ... τῆς τάξεως τῆς ἱερωσύνης), *mě neschopného, pokorného a nepotřebného, který ctí a vzývá tebe, našeho Pána Ježíše Krista, za ty, kteří hřeší a obracejí se k pokání. Proto, Pane Pánů, Bože Všemohoucí, ty chceš, aby byli spaseni všichni lidé a aby dosáhli poznání pravdy, ty nechceš smrt hříšníka, ale aby se obrátil a žil: přijmi mou modlitbu, kterou vzývám před tvou blahovůlí* (τῆς ἐπιεικίας), *kovůli mým hříchům a za tohoto tvého služebníka [jméno], který přichází k pokání; a dej, ať napravení z jakéhokoliv poklesku ti s čistou myslí vzdáme bohopoctu a staneme se hodnými dosáhnout věčné radosti. Jáhen končí ektenii: Zastaň se nás a spas nás...*
- c) Kněz jej vezme za pravou ruku a dovede jej před svatyni, kde pokleknou, kněz vstane a říká slova povzbuzení: *Nejsem hoden přijmout tvou zpověď* (Οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἐγὼ τὴν σὴν δέξασθαι ἔσομό λόγιον), *ale přijme tě Bůh všemohoucí, jenž tě vysvobodí* (ρύσεται) *ze všech tvých hříchů minulých, současných a budoucích* (προόντων ἐν ἐστώτων καὶ μελλόντων). *Osvítí tvou mysl Duchem svatým a naučí tě, abys měl na paměti říkat věci, které se mu líbí, obdaří tě darem pravé pokory, velkodušnosti, lásky, trpělivosti, mírnosti a rozlišování ve všem, co konáš. Vloží ti do srdce bázeň a svou lásku, vysvobodí tě od všech útoků nepřítelů a dopřeje ti vždy vytrvat v dobrých skutcích a dovede tě do života věčného: Otec i Syn i Duch svatý. Amen.*
- d) Kněz zahájí litanie (viz výše).
- e) Tři modlitby:
první: *Pane náš Bože, tys dal Petrovy* (viz výše);

⁹⁶ Ve 12. století nelze hovořit o ikonostasu s pevně stanoveným kánónem ikon. Struktura či bariéra oddělující svatyni (presbytář) nebyla ještě v té době vždy vybavena ikonami, srov. Ruggieri, „Barriera presbiterale,“ 29-58; viz také příslušné obrázky templonu: Mrnávek, *Vývoj a struktura liturgie*.

⁹⁷ Dnes je toto zvolání pouze na začátku liturgie a některých dalších obřadů; jinak se užívá: *Požehnaný Bůh náš...*

⁹⁸ Podobnou modlitbu kněze můžeme nalézt před anaforou ve svaté liturgii (Никтоже достойный).

druhá: *Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana (viz výše);*

třetí: *Vládce Bože, ty voláš spravedlivé k posvěcení a hříšníky, aby byli ospravedlněni (viz výše) a Žl 102 a tři tropary.*

- f) Katecheze tzv. mnicha a ctihodného otce Jeronýma před zpovědi, kterou pronáší kněz: „Slyš, synu, příkaz Boha Všemohoucího (Ἄκουσον, ὦ τέκνον, πρόσταγμα Θεοῦ παντοδυνάμου) a skloň své ucho a přijmi radostně tato slova, protože je to sám milostivý a dobrý (ἐπιεικής) Pán, který se je uráčil pronést, ten, jenž chce spasit všechny lidi a chce, aby dosáhli poznání pravdy: ‚Raduji se z jednoho hříšníka, který činí pokání a těším se z něho více než z devadesáti devíti, kteří se neztratili a nepotřebují pokání.‘ [Srov. Luk 15,7] A na jiném místě říká: ‚V jakémkoliv okamžiku se hříšník obrátí ze své cesty bezbožnosti (ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀσεβείας) životem ožije a nezemře a na jeho nepravosti nevzpomenu.‘ A ještě: ‚Nechci smrt hříšníka, ale aby se obrátil a žil.‘ A: ‚Obráťte se (ἐπιστρέφete) ke mně, praví Pán, a budete spaseni, já uzdravím vaše rány.‘ (τὰ συντρίμματα) A na jiném místě božského Písma: ‚Neotálejs obráčením se k Pánu a neodkládej je ze dne na den, protože smrt se neopozdí.‘ A prorok: ‚Vyznávejte se Pánu, neboť je dobrý, protože na věky trvá jeho milosrdenství.‘ A apoštol: ‚Vyznávejte si navzájem své poklesky a modlete se za sebe navzájem, abyste se uzdravili.‘ Proto tě, milý synu, kárám a poučuji, jestliže jsi padl pod útokem nepřítelů do jakéhokoliv hříchu, byl jsi prostřednictvím dobré zpovědi vysvobozen. Pohlédni, jak veliká je Boží dobrotivost a velkodušnost, protože se neraduje ze smrti hříšníka, ale čeká na jeho obrácení, abychom s celým srdcem, s celou myslí a s celým rozumem konali v jeho přítomnosti věci, které se mu líbí. A nevrátili se k tomu, co jsme konali před tím. Písmo totiž dosvědčuje: ‚Každý, kdo se po vyznání navrátí k tomu, co bylo před tím, a nesplní to, co mu kněz přikázal, se podobá psu, který se vrací k tomu, co zvrátil, a vepří, který se vrací do louže.‘ Slyš, synu, vyzývám tě, kvůli tomu, kvůli čemu ses utekl do svaté Boží církve, ze které pramení odpuštění všech hříchů. Vyznej Bohu Všemohoucímu, protože je milosrdný a milostivý a odpouští v čase tísně (ἐν καιρῷ θλίψεως) hříchy všech, kteří ho hledají v pravdě. Především mnou se, synu, nestyď, protože Bůh Všemohoucí se, nikoliv pro moje skutky, ale pro dar své milosti, uráčil postavit mě mezi tebe a jeho, jako prostředníka a přímluvce (μεσίτην καὶ πρόσβου). Také já jsem hříšník jako ty, a pokud bychom řekli, že jsme bez hříchu, sami sebe bychom klamali a pravda by v nás nebyla. Ale jestliže vyznáme svoje hříchy věrnému a spravedlivému Pánu, odpustí nám naše viny a očistí nás od každé poskvrny těla (μολυσμοῦ σαρκός) a ducha Ježíš Kristus, náš Pán, jenž s Otcem a Duchem svatým žije a kraluje, Bůh, na věky věků. Amen.“

- g) Potom si oba sednou na vhodné místo a kněz mu říká (další povzbuzení k vyznání hříchů): „Hle synu, milostí Krista ses utekl k Bohu a k církvi, přede mnou se nestyd' a neskrývej přede mnou žádné věci, které jsi učinil, proto abys nebyl odsouzen před Bohem v den soudu, ale vyznej každý svůj hřích před Pánem a jeho svatými, protože zde je odpuštění hříchů (ὅτι ἐνταῦθα ἐστὶν ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν).“
- h) Podrobné vyznání hříchů.
- i) U každého vyznaného hřichu kněz pronese formuli, aby mu Pán odpustil: „Kěž ti Pán odpustí.“ (ὁ Κύριος συγχωρήσει σοι) Poté kněz uloží pokání (καίνουα) a říká slova povzbuzení k pokání a k vytrvalosti: „Chceš oplakávat a kát se z toho, co jsi učinil a nevrátit se již více k tomu?“ Odpoví: „Ano, skrze Boha, důstojný otče.“ Kněz říká: „Pokud to budeš od nynějška zachovávat a budeš kráčet po cestách Páně, nejen že ti bude odpuštěno, ale budeš uznán za hodného slávy v Kristu Ježíši, našem Pánu. Amen.“
- j) Vstává a zpívá tropar: *Vztáhni s nebes svou čistou ruku, pozvedni mě, Pane, jenž jsem padl do vin, a smiluj se nade mnou.* Verš: *Nyní povstanu, praví Pán, a vložím se do spásy, budu mu důvěřovat.* Opakuje se tropar, poté: *Sláva Otci; I nyní. Vysvobod' nás.*
- k) Dvě modlitby po zpovědi: *Pane Bože naší spásy* (viz výše) a *Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři* (viz výše).
- l) Následuje bohoslužba slova. Prokimen pro ty, co se zpovídají: „Řekl jsem: Pane, smiluj se.“ Verš: „Pane ve svém hněvu“; apoštol: 1Tim 1,15-17; aleluja: „Pane ve svém hněvu“; evangelium: Mt 9,9-13.

Tento obřad klade důraz na morální dispozici kněze a mnicha, který zpovídá. Zde se zřejmě zrcadlí výše zmíněná praxe mnichů, kteří zpovídali, ačkoliv nebyli vždy kněžími, což bylo dáno jejich vysokým morálním a duchovním profilem a oblibou u lidí. Zpovědník zde skutečně vystupuje pouze jako ten, který „není hoden přijmout tvou zpověď“, a vše ponechává na Bohu („přijme tě Bůh všemohoucí, jenž tě vysvobodí ze všech tvých hříchů“). Duchovní vedení a povzbuzení je patrné z katechezí, které mají vzbudit důvěru v Boží milosrdenství, které touží po spáse každého člověka. Není zde ani soupis podrobných otázek, ale vše je ponecháno na svobodné vůli penitenta, aby vyznal své hříchy. Osobnost zpovědníka je také umenšena tím, že po každém vyznaném hřichu pronese „kež ti Pán odpustí“, čímž nechává úkon odpuštění pouze na Pánu. Nefiguruje zde ani seznam trestů za hříchy (kanonarion), které potřeba odčinit. Obřad končí bohoslužbou slova, která je v byzantské liturgii nedílnou součástí všech svátostí a svátostin.

Pro Arranze je zajímavé, že jeden klášter má dva poměrně odlišné penitenční obřady. Je možné předpokládat, že penitenční praxe, poté, co se vymkla kontrole hierarchie, závisela, jak již bylo zmíněno, na charismatu zbožných mnichů, kteří zpovídali spíše spontánně, bez pevných předpisů. Proti této anarchii razantně vystoupil patriarcha Mikuláš III. Grammatikos (1084-1111), a proto byl později vydán nový nomokánon (14.-15. století), který byl přísnější než nomokánon Jana Postníka. Tento nomokánon byl přijat také do slovanského *trebniku* (sakramentáře).⁹⁹

Nyní se zaměříme na obřad (čin) zpovídání v Slovanském euchologiu:

Kodex ESS

ff. 66v-80r (10.-11. století).¹⁰⁰

Existují dva rozporné názory na původ tohoto zpovědního obřadu. Grafenauer¹⁰¹ se domnívá, že je spíše francký a karolinský, tedy západní. Arranz je přesvědčen o tom, že se jedná o běžný byzantský *kanonarion*, penitenční knihu, která v sobě obsahuje některé místní západní zvyklosti, což bylo dáno tím, že euchologion bylo užíváno v oblasti Velké Moravy, kam samozřejmě zasahoval západní vliv.¹⁰²

a) **ЧИН НАД ИСПОВѢДАЮЩИИМЪ СѦ** (Obřad nad zpovídajícím se).

Přijetí penitenta a poučení (поучение): „Kněz řekne penitentovi před kostelem: ‚Synu, ty chceš být nyní obnoven skrze důstojné pokání (покаяние) a nalézt svoji prvotní vlast a znovu nalézt své synovství, ze kterého ses vyloučil přestoupením. Ale slyš, synu, jak po tobě prahne Bůh našeho pokání (očekává či hledá tvé pokání-obrácení) a skrze proroka nás volá a říká: Po těchto věcech se obraťte ke mně a já vás uzdravím [Jer 3,22]. Kdo zemře bez pokání, dosvědčuje, že není křesťan (нѣсть крестъѣнь), protože nevěří ani ve vzkříšení ani v Nejsvětější Trojici, a k takovému kněz nesmí přijít a ani od něho přijmout oběť v kostele. Ale zatímco žije, musí říci: Nejsem dobře vyučen v Božím zákoně a neporozuměl jsem křesťanským pravdám. A takto musí být poučen: Slyš, synu, a dobře rozuměj: Je pouze jeden Bůh, který stvořil každou věc, který nemá odnikud počátek a který sám je počátek všeho, který

⁹⁹ Srov. Wagner, „Bussdisziplin,“ 251-264.

¹⁰⁰ Frček, *Euchologium Sinaiticum*, 490-525; Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum*, ff. 66v-80r; s. 177-244; Arranz, „Formulaire de confession,“ 435-445; srov. Vašica, *Literární památky*, 165-174.

¹⁰¹ Viz Grafenauer, *Karolínska Kateheza*.

¹⁰² Popis obřadu: Arranz, „Liturgie de l'Euchologe slave du Sinaï,“ 56-58; srov. Vašica, *Literární památky*, 57-60.

má v sobě Slovo spolu s ním bez počátku ke svému obrazu, je věčný mimo čas, bez konce, bez věku na trůnu spolu s Otcem a Duchem přesvatým, který se nazývá Nejsvětější Trojice: Otec a Syn a Duch svatý: tři hypostáze (osoby) rovné v jednom jediném božství. Boží Slovo je Bůh z Boha, pro naši spásu zahalilo tělem své božství, z nejsvětější Panny skrze Ducha svatého bez semena bylo počato a stalo se zároveň Bohem a člověkem. A tento (Křtus) se dobrovolně podílel na našem utrpení, ze své vůle podstoupil smrt na kříži, byl vzkříšen třetího dne a vstoupil na nebesa a usedl po pravici Otce a znovu přijde z nebes soudit živé i mrtvé a odmění každého podle jeho skutků. Když víme, že tento soud bude hrozný a hrozné bude utrpení, věříme v Písmo a křtíme v Nejsvětější Trojici: ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. A pokáním se opět obmýváme od hříchů, které jsme učinili po křtu, když vyznáváme hříchy Bohu, který je zná jmenovitě a jenž zná všechny naše myšlenky a který nařídil kněžím církve, aby se vybavili místo něho našimi břemeny. Jak praví apoštol: Oni bdí nad našimi dušemi a jednou za ně budou odpovídat [srov. Žid 13,17].“

V této části se klade důraz na víru v Trojici a na tajemství křtu a pokání, kdy pokání je jednoznačně vnímáno jako „druhý“ křest udělený skrze službu kněží. Grafenauer porovnává tuto část s texty Řehoře Velikého, sv. Bonifáce a s textem *Poučenie Klimentovo* a dochází k závěru, že tato část může mít západní inspiraci.

Z textu je rovněž patrné, že kajícíník nebyl nikdy dříve vhodně poučen či vzdělán v křesťanských pravdách („...musí říci: Nejsem dobře vyučen v Božím zákoně a neporozuměl jsem křesťanským pravdám...“), a že byl tedy pokřtěn bez náležité přípravy, což se běžně ve Frankách a zejména při evangelizaci polabských Slovanů a zřejmě i na Velké Moravě dělo. Neboť podrobná věrouka o Trojici by měla být samozřejmě osvětlena před přijetím křtu, aby katechumen věděl v Koho, a co uvěřil a svobodně přijal Krista a jeho učení.

Rovněž je možné že se toto poučení týkalo jen vzdělanějších věřících (mnichů), neboť koncepce chápání Trojice vyžaduje solidní základy platonské filozofie, které lze jen těžko předpokládat na území Velké Moravy nebo Frank, které byly v té době evangelizovány spíš povrchně, a je dobře známo, že nároky na běžné věřící byly minimální.¹⁰³ Postačilo se naučit zpaměti *Otče náš*, *Symbolon* (Apoštolské vyznání víry), vzdělanější znali i *desatero*.¹⁰⁴

¹⁰³ Srov. Riché, *Éducation et culture*, 532-541; na situaci v českém evangelizovaném území, která byla obdobná, poukazuje Mrnávek, „Sázavský klášter a slovanská liturgie,“ 150-152.

¹⁰⁴ „Symbolum vel orationem Dominicam memoriter tenit.“ Riché, *Éducation et culture*, 541. Velký důraz se kladl na rodiče a kmotry, aby naučili své děti *Symbolon* (vyznání víry), po

- b) Úmysl penitenta: „Kajícník musí říci: ‚Především beru Boha za svědka svých skutků a také tebe, otče. A vyznávám se tobě, otče, že nemohu vyléčit ránu, jež neustále zahnívá v mém srdci, jestliže mi církev znovu neudělí obnovení.‘“
- c) Kněz jej vyzívá k bezmezné upřímnosti: „Kněz mu říká: ‚Synu, nestyd' se před člověkem, neskrývej nic z toho, co je v tobě, protože vše je odhalené před Božíma očima. Žádný, kdo skrývá v sobě svoji ránu a neukáže ji lékaři, nemůže být uzdraven, ale je uzdraven pouze tehdy, když hledá svědomitě lékaře a přijme úlevu pro svou ránu.‘“
- d) Následuje podrobné vyznání kajícníka s obsahem odpovídající otázkám zpovědníka, jaké uvádí kodex *München gr. 498*, ff. 209-211, kdy se penitent obviňuje ze všech možných i nejtěžších hříchů s prosbou o pokání:¹⁰⁵ *Vyznávám se především Bohu Všemohoucímu a tobě, otče, ze svých nesčíslných hříchů, které jsem spáchal vědomě nebo nevědomě (bez rozumu), dobrovolně nebo nedobrovolně, ve spánku nebo v bdělosti, přehnaným jídlem nebo pitím, neustálým upadáním do smilstva a nevěry, do vražd, vraždění dětí, krádeží, opilství, pomluv, žalování, tanců, zlých her, svárů, křivopřísežnictví, čarodějnictví, věštění, hádání, sudeb, žádostivých pohledů na osoby, křivých přísah, přivolastňování si majetku druhých. Toho všeho se zříkám i toho, nač si nevzpomínám, i toho, čeho si jsem vědom i čeho si nejsem vědom, co jsem spáchal dobrovolně nebo nedobrovolně, ovládnán žádostivostí a hněvem. Nemohu skrýt to, co je stále na očích, a nemohu utajit to, co se musí odhalit, to, o čem vím, i to, o čem nevím. Žádný, kdo ukradl něco svému pánu, nemůže obdržet potajmu odpuštění, pokud nevyzná své skutky a neprosí svého pána, aby přikryl jeho skutky a prominul mu. A proto i já prosím Boha, a padám před tebou, otče, abys mi uložil pokání za mé zlé skutky, abych povstal z hlubokosti svých nepravostí a mohl se duchovně obnovit.*
- e) Povzbuzení kněze k tomu, aby penitent přijal uzdravující „exkomunikaci“, která má být doprovázena postem, bojem proti hříchu a umrtvováním: „Synu, není přítěží pro toho, kdo má touhu činit pokání, jestliže ho církev vyloučí a nechá stát po nějaký čas venku. Je to příkaz obdržení od Boha, svatých apoštolů a ctihodných Otců, abychom se řádně očištění stali hodnými přijetí těla a krve Páně. Protože tak nás učí sv. Pavel, který říká: ‚Kdo by tedy přijal Boží tělo a jeho krev nehodně, bere na sebe hřích, protože nerozli-

---

křtu do věku dosažení rozumu: „Symbolum quoque eis diligenter insinuant, ut intelligant quid credere, quid sperare debeant, infantibusque illud vel eis qui eos in Baptismate suscipere voluerint, tradant, abrenuntiationemque doceant diabolicis pompis atque auguris, divinationibusque dicere, et post haec legitimas professiones profiteri solerter instruant.“ Koncil Clovesho, kanon II, v roce 747, in Riché, *Éducation et culture*, 535.

¹⁰⁵ Frček se odvolává na kodex *Vaticanus 1114* z 16. století, zde je však nutné podotknout, že vročení je poněkud vzdálené od doby vzniku ESS.

šuje tělo Páně.' [1Kor 11,27.29] Sám Pán říká: ‚Nedávejte mé svaté věci psům.' [Mt 7,6] Nebuďme tedy otroky potěšení břicha, ale hledejme sílu a plod duše a postavme svoji vůli proti choutkám těla. [Tit 3,3] Protože z žádného tělesného zla se neuzdraví ten, kdo je stále v opilství a sytosti. Pokud se oprostí, brzy obdrží posilu. Protože tak jako hřích se zdá být sladký, když se okouší, ale pak zhořkne více než žluč, tak i postní pokání na moment skličuje, ale pak přináší plody radosti na věky. Proto apoštol říká ‚Skrze útrapy vstoupíme do nebeského království.' [Sk 14,22] Náš Pán Ježíš říká totéž: ‚Boží království trpí násilí a pouze násilníci je uchvacují.' [Srov. Mt 11,12; Lk 16,16] A dodal: ‚Usilujte vejít úzkou branou, která vede do života, ale jen nemnozí ji naleznou.' [Lk 13,24] Úzká brána a cesta utrpení jsou tyto skutky: hlad, žízeň, spaní na zemi, klečení, nedostatek spánku, pokora, podřízenost, snášení urážek, láska k chudým, láska k lidem bez střechy nad hlavou, nářek srdce, pláč očí, protože bez pláče není možné činit pokání. Ale především pravé pokání spočívá ve vzdálení se od hříchu a více se k němu nevracet [Přís 26,11]. Kdo se vrátí, je podobný psu, který se vrací k tomu, co zvrátil, nebo vepři, který poté co se umyl, se zašpiní v kalu. [2Petr 2,22]. My, synu, když poznáme dobré skutky, jsme jako marnotratný syn, který si skrze pokání otevřel bránu království [Lk 15,11], s tím kdo byl lotr [Lk 23,40-45], s tou, která byla nevěstka [Lk 7,37], s tím kdo byl celník [Mt 9,9], který když se jednou zřekl zla, již se k němu nevrátil. Tak také ty, synu: místo masa jez suchou stravu (συχρόφάγεις), místo vína pij vodu, místo smíchu plakej, místo povýšenosti se pokořuj, místo měkkého lůžka si lehni na zem, místo aby ses hádal, buď pokojný, místo abys byl agresivní, buď mírný, místo hrabivosti dávej ze svého, místo závisti miluj chudé, místo krádeže buď pohostinný, místo smilstva miluj čistotu, místo lásky k věcem poskvrněným a k čarodějnictví miluj Boha. Jestliže tak budeš činit pokání, budeš synem světla a dne [1Sol 5,5]. Protože skrze tyto cesty vstoupíš beze zmatku do ráje. Protože Pán řekl: ‚Buďte neustále připraveni, neboť nevíte dne ani hodiny, kdy přijde konec.' [Mt 24,44] A proto se, synu, nesmíme znepokojovat, když musíme konat pokání, protože nevíme, dokdy budeme žít [Lk 12,40], protože jestliže nás den smrti zastihne v hříchu, k čemu nám bude, že jsme se narodili? Ale pospěšme si, abychom byli osvobozeni od tíhy svých hříchů, abychom onen okamžik zastihli osvíceni a byli vzati na oblaka [1Sol 4,17], až on přijde z nebes ve slávě svého Otce, aby soudil živé i mrtvé a odplatí každému podle jeho skutků [Mt 16,27]. Protože jemu náleží všechna sláva, čest a klanění spolu s Otcem a Duchem svatým...“

- f) Další část obřadu se odehrává v kostele, kde si penitent lehne na zem a kněz říká jménem penitenta tuto dlouhou modlitbu, kde

vyznává Bohu různé druhy hříchů a prosí o jeho milosrdenství a kde se říká jeho jméno. Frček se domnívá, že se jedná o modlitbu, která vychází ze staroněmecké modlitby sv. Emmerama (rukopisy z 9.-11. století); Arranz je opačného mínění a argumentuje slovan-skými pozdějšími verzemi jistého *Ponovlenie* (15.-17. století),¹⁰⁶ kdy se kající vyznává Bohu před knězem:¹⁰⁷ *Pane Bože Všemo-houcí, chci vyznat všechny své hříchy, své zlé skutky a všechno zlé, co jsem řekl nebo učinil, to zlé, na co jsem myslel slovem, skutkem nebo po-myslením, vše, nač se pamatuji nebo nepamatuji, čím jsem zhřešil vědo-mě nebo nevědomě, z přinucení nebo bez přinucení, ve spánku nebo v bdělosti: falešné přísahy, lži, zlé myšlenky, prázdné a nečisté věci, kte-rých jsem se jakýmkoliv způsobem dopustil, veškeré nezřízenosti v jídle a pití a ve zmateném spánku. Vroucně tě prosím, Pane, můj Bože, abys rá-čil dát život a milost, abych nezůstal zahanben v tvých očích [Žl 24,2] a abych se již na tomto světě kál ze svých hříchů a mohl vykonat přiměre-né pokání podle tvého milosrdenství. Pane, Vládce veškerenstva, Trojice, Bože Všemohoucí, prospěš mi na pomoc a dej mi sílu, moudrost, pravý ú-mysl a dobrou vůli spolu s pravou vírou k tvé službě. Pane, ty sám jsi přišel na tento svět, abys vysvobodil hříšníky, buď mým Spasitelem a vysvobod' mě, Pane, Synu Boží, Pane, učň ze mě, svého služebníka, to, co ty chceš, co se ti líbí. Bože Milosrdný, pomoz mi, svému služebníku. Ty sám, Pane, znáš mou bídu, tvému milosrdenství já odevzdávám své srdce, svou mysl, svou lásku, svůj život. Vyžeň mé hříchy, zdokonal má slova a mé skutky, Pane. Ukaž svou milost na mě tvém hříšném služeb-níku [jméno?]; vysvobod' mě, Pane, ode všeho zlého, nyní i vždycky a na věky věků.*

- g) Čtyři žalmy a tři modlitby před vyznáním hříchů: Žl 4 a tichá mo-dlitba před svatyní (oltářem) *Pane, Bože mé spásy* (ГѢ БЖЕ СПИИИѢ МОЕ-ГО, viz výše), která je absoluční a přijímá penitenta zpět do církve; Žl 12 a modlitba *Vládce, Pane Bože, ty voláš spravedlivé k posvěcení* (ВЛѢКО ГИ БЖЕ · ПРИЗЫВАЮИ ПРАВЕДЬНИКЪ НА СТЪВЪЛ, viz výše), kterou pronáší penitent, a žádá přijetí vyznání a přijetí uloženého poká-ní, odpuštění hříchů a účast na přijímání;¹⁰⁸ Žl 24 a modlitba *Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana* (БЖЕ СПЕ НАШЪ · ДАВЪИ ОТПОУЩЕНИЕ ГРѢХОВЪ · ДДОУ КАЖЦЮ СА · НАТАНОМЪ ПРКОМЪ, viz výše) – prosba o přijetí penitenta a odpuštění hříchů; Žl 37.
- h) Spontánní zpověď. Kněz zvedne penitenta a ten se mu vyzpovídá a udělí mu pokání. Pak následuje žalm a tři modlitby po zpovědi. První je modlitba *Pane, náš Bože, tys dal Petrovi* (ГѢ БЖЕ НАШЪ · ДАВЪИ ПЕТРОВИ, viz výše), která vyprošuje přijetí vyznání a prosí o odpu-štění hříchů, následuje Žl 53. Druhá modlitba jménem penitenta

¹⁰⁶ Srov. Arranz, „Liturgie de l'Euchologe slave du Sinaï,“ 59; Almazov, *Tajnaja ispověď*, to-mus 3, oddíl I, N 1, s. 187, N 2, s. 188, N 6, s. 192, N 8, s. 197.

¹⁰⁷ Srov. Grafenauer, *Karolinska Kateheza*, 15, 24, 31, 35; Arranz, „Formulaire de confession,“ 440, pozn. 12; Arranz, „Liturgie de l'Euchologe slave du Sinaï,“ 49 a 63.

¹⁰⁸ Frček, *Euchologium Sinaiticum*, 507: kodex Barberini 78 (11. století).

vyprošuje přijetí vyznání, uzdravení duše a odpuštění; je to modlitba za věřící i nevěřící; dlouhý text bohatý na teologii a Písmo, který nemá obdobu v jiných tradicích: *Přijmi, Pane, toto pokorné vyznání (Прими ги оумаленое се исповѣдание) svého hříšného služebníka. Skloň se z lásky k člověku pro své milosrdenství a neodvracej svou tvář ode mě a nevzdaluj se ve svém hněvu od svého služebníka. Pomalý v hněvu, ale rychlý k pomoci, odvrát ode mě svou prchlivost, podej rosu svého slitování do mého srdce vyprahlého hříchy a zažen z něho temnoty hříchu a zapal v něm jiskru svého milosrdenství. Pane Bože milostivý, shlédni na mě milosrdnými očima a dej mým provinilým očím pramen slz, abych mohl smýt špínu ze své duše a bahno ze svého těla, které jsem učinil v opilství, v nevyrovnaném spánku tím, že jsem neplnil tou vůli, nezachovával toá přikázání a padal do léček zkázy, stal jsem se ubohým otrokem dábelkých osidel, která ve mně uhasila tvé světlo, vysolékla mě z tvého vzácného roucha, kterým mě ozdobil, a strhla mi vzácné znamení, učinila mě ostudným a odporným před nebeskými i pozemskými bytostmi. Ale tys ve svém milosrdenství ráčil neopovrhnout hynoucím ani neopustils ztraceného, ale učinils jej účastným těla a kroe tvé přirozenosti. Proto tě prosím, přemilostivý, smiluj se nyní nade mnou, který se odloučil od tvých přikázání, a znovu mě připoj k stádcí svatých, z něhož mě unesl zlý nepřítel. Znovu mě nalezni, znovu mě obnov, opět mě oblékni, opět mě ochraň svým vzácným křížem, uzavři ve mně tvůj strach skrze tvou převzácnou pečeť a učiň mě účastným tvého tajemného stolu. Vždyť tobě, Vládce, je snadno svým očima zahubit a oživit, uvést do pekla a opět vyvést. Vyzvedni mě, Pane, z hlubin mých špatností jako bývalého smilníka a někdejšího lotra a odpusť mi všechno zlé, jako bývalé nevěstce a celníka a nezoškliv si mě, hříšníka, protože jsem vzbudil tvůj hněv a spáchal před tebou zlo. Proto před tebou padám na tvář a skláním kolena svého srdce: smiluj se nade mnou nepolepšitelným, umírní se, dej se obměkčit svou přechistou Matkou, která tě tělesně porodila bez semene, pro zásluhy svatých andělů a archandělů, svatých proroků a apoštolů, ve kterých stále přebývá tvá milost. Kéž na mě patří tvé oči, Vládce, a tvé uši kéž naslouchají hlasu mé modlitby. Neboť já v tebe skládám svou naději, kéž mi osvítiš mysl a oči mého srdce, abych chápal, co je tvé, a ustavičně měl na mysli bázeň a strach před tebou. Vždyť u tebe je pramen života a od tebe je dobré vše, co žije, a každý dokonalý dar je shůry a sestupuje od tvého Otce světla, kterým jsem byl osvoicen. Přijmi tuto pokornou modlitbu, kterou ti přináším za sebe a za tvé služebníky pravé víry, abys je uchoval v pravdě. Slyš ještě, Vládce, svého hříšného služebníka, který prosí i za nevěřící, abys je obrátil k víře v tebe a zachoval je v tvých přikázáních, a za všechny, kteří pracují nebo jsou zkoušeni nebo v nebezpečí nebo ve vězení, abys je vysvobodil od každého úkladu. Neboť tys pomoc, podpora a naděje těm, kteří se k tobě utíkají. A tobě vzdáváme slávu a čest...*

- i) Třetí modlitba při rozhřešení se pronáší až po splnění uloženého pokání, které spočívalo v postu, po kterém byl penitent uznán za

hodna svatého přijímání: *Pane, Bože vševládny, Bože všemohoucí a milosrdný, (ГѢ БЖЕ ВСЕДРЪЖИТЕЛЮ · ВСЕМОГЪИ И МИЛОСРЪДЪИ БЖЕ) tys pomocníkem od hříchů a ukládáš všem vyznání (hříchů). Tys ustanovil vyznání jako kámen, smiluj se, a jakos ochotně zlomil pouta hříchů pro velikost tvé slávy, rozvaž tohoto svého služebníka od hříchů a učíš jej účastným svých přecistých tajemství. Ochraň jej před všemi nástrahami nepřítelů, aby s tvou pomocí uchoval vyznání (hříchů) čisté a kál se jako celník, nevěstka a Petr a dosáhl tvé milosti a měl podíl v tvém království se všemi těmi, kteří se ti zalíbili od věků, na přímluvu přesvaté Bohorodičky a všech tvých svatých. Neboť tys Bůh náš, který nás (zbaňuješ) hříchů, a tobě vzdáváme slávu, Otci (Synu i Duchu svatému. Amen).*

Podle Arranze tento zpovědní rituál dokonale odpovídá zpovědnímu rámci byzantských mnichů té doby, s některými možnými západními vlivy. Kromě předposlední modlitby *Přijmi, Pane toto pokorné vyznání*, která byla zřejmě napsaná přímo ve staroslověnštině, se většina ostatních modliteb nachází také v řečtině, jsou tedy byzantského původu. Jediná modlitba *Pane, Bože vševládny*, připisovaná sv. Jimramovi, by mohla být staroněmecká, ačkoliv s tím Arranz nesouhlasí. Staroněmecký původ by byl opodstatněný, protože existují rukopisy s touto modlitbou, které vročením odpovídají vzniku euchologia. Tyto modlitby vyjadřují stejnou myšlenku, ale nejsou explicitně absoluční. To je zřejmě dáno tím, že k obdržení absoluce stačilo, jak již bylo uvedeno, splnit uložené pokání, které disponovalo k přijímání. Pouze poslední modlitba k rozvázání z postu (*Pane, Bože vševládny*) vykazuje jasný absoluční charakter – „rozvaž tohoto svého služebníka od hříchů“ (Да раздрѣшиши отъ грѣхъ раба твоего сего). V tomto obřadu, na rozdíl od výše uvedených dvou obřadů z kodexu *München gr. 498*, nejsou otázky na penitenta a zpovědníkem je kněz, a nikoliv blíže neurčený „příjemce“ (δεχόμενος).¹⁰⁹

¹⁰⁹ Arranz, „Tradition liturgique de Constantinople,“ 84-85.

**Exkurz:
současný obřad svátosti smíření v tištěných knihách
u nesjednocených**

Výchozím textem je kodex *Barberini 302 (306)*

(16. století), ff. 35-43^r.¹¹⁰

Obřad pro ty, kteří se zpovídají (Ἀκολουθία τῶν ἐξομολογουμένων).

Kněz: *Požehnaný Bůh náš...*

Mírná ektenie: V pokoji modleme se k Pánu... (sedm proseb, z nichž tři vyhrazené kajícím):

- Za odpuštění hříchů a prominutí vin Božího služebníka [jméno];
- Za prominutí všech dobrovolných i nedobrovolných vin...;
- Aby mu Pán Bůh udělil odpuštění hříchů a příhodný čas k pokání (καὶ καιρὸν μετανοίας).

První modlitba před zpovědí: *Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři* (viz výše).

Trishagion; Pojďte, pokloňme se; Žl 50 a tři penitenční tropary;¹¹¹ Pane, smiluj se (40x).

Formule pro úplnou zpověď: Lehne si (penitent) a říká: *Pane, zhřešil jsem, odpusť mi* (3x). Pak se postaví a říká: *Bože, buď milostiv mně hříšnému.*

Další modlitba před zpovědí: *Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana* (viz výše).

Pak pokračuje zpovídající se zvednutýma rukama (a leží): *Otče, Pane nebe a země, ty znáš všechna tajemství mého srdce.*

Povzbuzení před zpovědí: *Bratře, nestyď se za to, proč jsi přišel k Bohu a ke mně. Nezpovídáš se totiž mně, ale Bohu, před kterým stojíš.*

Otázky na spáchané hříchy. Některé kodexy nemají žádné předepsané otázky, nejstarší zachovaný zpovědní řád u Morina obsahuje 56 otázek.¹¹²

Ten, kdo ukládá pokání, poté, co se penitenta podrobně na vše vyptal, vezme katalog a podle hříchů udělí příslušné pokání.

Zpovědník pak povzbudí penitenta těmito slovy: „Můj duchovní synu [jméno], (Τέκνον μου πνευματικὸν Δ), já pokorný a hříšný nemám moc odpustit na této zemi to, co jsi mně nejpokornějšímu (ταπεινότερι) vy-

¹¹⁰ Srov. Almazov, *Tajnája isповěď*, tomus 3, oddíl I, N 14, s. 61-64; Morinus, *Commentarius historicus*, 118-124; Goar, 541-542; s variantami: *Euchologion Zerbos*, 221-223; *Euchologion Papadopoulos*, 163-165; Viz také francouzský překlad řeckého a staroslověnského zpovědního obřadu: Mercenier, *Prière des églises de rite byzantin*, 359 a 364, Guillaume, *Confession et communion*, 33-43 (ruský trebnik vkládá řadu podrobných otázek na pravověrnou víru, na tělesné a další hříchy). V italštině pak obřad pokání Řeků a Rusů: *Officio della Penitenza*, 9-14, 15-21 (včetně závěrečných slov povzbuzení a kněz ještě jednou uloží pokání a pomodlí se modlitbu rozhršení).

¹¹¹ Viz níže *Exkurz: současný obřad svátosti smíření v Apoštolském exarchátu v ČR.*

¹¹² Morinus, *Commentarius historicus*, 119-120.

znal, ale pouze Bůh skrze svůj božský hlas, který pronesl po vzkříšení svým apoštolům, když řekl: ‚Komu hříchy odpustíte, tomu jsou odpuštěny, komu je neodpustíte, tomu odpuštěny nejsou‘ [Jan 20,23], také my důvěřujeme v tato slova a říkáme: ‚To, co jsi řekl mně nejmenšímu a nejpokornějšímu, to, co jsi nebyl schopen říci buď z nevědomosti, nebo ze zapomnětlivosti ať ti Bůh odpustí v tomto věku i v budoucím. Jdi v pokoji.‘¹¹³

Následují dvě modlitby: *Bože, tys odpustil skrze svého proroka Natana Davidovi (viz výše)*¹¹⁴ a *Pane, náš Bože, tys dal Petrovi (viz výše)*.

Almazov a Morinus připojují modlitbu nad těmi, kdo jedli nečisté pokrmy (Ευχὴ ἐπὶ μικροφαγησάντων): *Vládce, Pane Bože, jenž přebýváš na výsostech a na pokorné shlížíš (Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν), dlíš ve svatých místech, chloubu Izraele, skloň své ucho a vyslyš nás, kteří tě vzýváme: a dej odpuštění svým služebníkům a učíš je hodnými přijímat bez zavržení hrůzu budící a nesmrtelná tajemství vzácného těla a krve tvého Syna, aby byli vysvobozeni z každého zbyvajících zlého skutku a těšili se z tvých božských tajemství a účastnili se tvého svatého a tajemného stolu a byli ochráněni spolu s námi ve tvé svaté církvi a chválili a oslavovali tvé výsostné jméno po všechny dny svého života, neboť tvá je moc, a tvé je království a síla a sláva Otce i Syna a Ducha svatého, nyní...¹¹⁵*

Exkurz:

současný obřad svátosti smíření v Apoštolském exarchátu v ČR

Řád svátosti smíření¹¹⁶

Kněž si vezme epitrachil (štolu) a říká: *Požehnaný Bůh náš: Poté, jestliže chce, Trojsvaté (tj. Svatý Bože, svatý silný, svatý nesmrtelný, smiluj se nad námi) a po modlitbě Otče náš: tyto tropary:*

- *Smiluj se nad námi, Pane, smiluj se nad námi. Neboť my, hříšníci, nemáme nic na svou obhajobu, přinášíme Ti, Vládce, jen tuto modlitbu: Smiluj se nad námi.*
- *Sláva Otci i Synu i svatému Duchu:*
- *Smiluj se nad námi, Pane, neboť na tebe spoléháme. Nehněvej se na nás příliš, ani nevzpomínej na naše provinění, ale shlédni na nás i nyní milostivě a vysvobod' nás z moci nepřátel. Neboť ty jsi náš Bůh a my jsme tvůj lid, všichni jsme dílem tvých rukou a vzýváme tvoje jméno.*
- *Nyní i vždycky a na věky věků. Amen:*

¹¹³ ὅσα ἐξείπες τῇ ἐμῇ ἐλαχίστῳ ταπεινότητι, ὅσα οὐκ ἔφθασας εἰπεῖν, ἢ κατὰ ἄγνοιαν, ἢ κατὰ λήθην, ὅσον δὴ ποτε, ὁ Θεὸς συγχωρήσει σοι ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Πορευοῦ ἐν εἰρήνῃ. Almazov, *Tajnája ispravěd'*, tomus 3, oddíl I, N 14, s. 62-63.

¹¹⁴ Touto modlitbou končí řecká *Euchologion Zerbos* a *Euchologion Papadopoulos*.

¹¹⁵ Almazov a Morinus uzavírají dvěma tropary k Panně Marii s prosbou o odpuštění hříchů.
¹¹⁶ Srov. *Malýj Trebnik*, 72-75; Převzato s úpravami z pracovního překladu tzv. *Malého trebniku*: srov. *Trebnik Praha 2004*, 19-20; srov. také anglickou verzi: <http://www.patronagechurch.com/HTML/The%20Mystery%20of%20Reconciliation.htm>.

- *Otevři nám bránu slitování, požehnaná Bohorodičko, v tebe doufáme, ať nezahyneme, ale dosáhneme skrze tebe vysvobození ze všech béd, neboť ty jsi spása křesťanského lidu.*¹¹⁷

Pak se rozvážně vyptává kajícího, udělí mu kánon, tj. pokání a řekne mu: *Pokloň se.*

A jestliže chce, modlí se tuto modlitbu: *Prosme Pána. Pane, Bože spásy*¹¹⁸ *svých služebníků, ty jsi milostivý, dobrotivý a trpělivý. Ty se rmoutíš nad naším zlem a nechceš smrt hříšníka, ale aby se obrátil a žil. Ty sám se nyní smíluj nad svým služebníkem (nebo svou služebnicí) [jméno] a daruj mu (nebo jí) postoj pokání, prominutí a odpuštění hříchů a odpusť mu (nebo jí) každý hřích, dobrovolný i nedobrovolný. Usmiř a sjednot ho (nebo ji) se svou svatou církví v Ježíši Kristu, našem Pánu, s nímž ti náleží vláda a vznešenost nyní i vždycky a na věky věků. Amen.*

Potom kněz rozhřešuje kajícího z hříchů a říká: *Pán a Bůh náš Ježíš Kristus ve své láskyplné a štědré milosti k člověku, ať ti, dítě [jméno], odpustí všechna tvá provinění. A já, nehodný kněz, mocí, kterou mi dal, ti odpouštím a rozhřešuji tě od všech tvých hříchů ve jménu Otce i Syna i svatého Ducha. Amen.*¹¹⁹

Na konci rozhřešení znamená kněz pravici kajícího znamením kříže.

Když se všichni vyznali, říká: *Důstojné je: Sláva, nyní: a propuštění.*

V nebezpečí smrti se modlí kněz pouze modlitbu rozhřešení: *Pán a Bůh náš.*

T.M.

---

¹¹⁷ Tropary: *Svatá Božská liturgie*, 4.

¹¹⁸ Jde o parafrázi výše uvedené řecké modlitby z 10. století *Pane, Bože naší spásy* (Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν) a staroslověnské modlitby ze ESS: *Pane, Bože mé spásy* (ГІ БЖЕ ЧИНИК МОЕГО), srov. Také Mohyla, *Euchologion*, sv. I, 349.

¹¹⁹ Srov. *Třebník Žovkva* 1926, 73-74 (celý obřad s. 68-74); tato formule rozhřešení se užívá i u pravoslavných v Rusku: Mohyla, *Euchologion*, sv. I, 346, 356-357.